

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Książka:

Badanie nad rentownością gospodarstw włościańskich w roku gospodarczym 1926/27 (od 1 lipca 1926 do 30 czerwca 1927).

Sprawozdanie Wydziału Ekonomiki Drobnych Gospodarstw Wiejskich w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego. Część 2 / opracował Jan Curzytek.

Warszawa, nakładem Państw. Instytutu Naukowego Gosp. Wiejsk. w Puławach, 1929, 90 stron, 1 karta tablic.

Książka zdigitalizowana i udostępniona cyfrowo w ramach zadań projektu pt. „Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39« H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

BIBLIOTEKA W.S.E. POZNAŃ

4300/1926/27,2

Dar

4300/1926/21,2

~~4855~~

BIBLIOTEKA PUŁAWSKA

SERJA PRAC SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH

Nr. 13

BADANIA NAD RENTOWNOŚCIĄ GOSPODARSTW WŁOŚCIAŃSKICH

W ROKU GOSPODARCZYM 1926/27 (OD 1 LIPCA 1926 DO 30 CZERWCA 1927)

S P R A W O Z D A N I E

WYDZIAŁU EKONOMIKI DROBNYCH GOSPODARSTW WIEJSKICH
W PAŃSTWOWYM INSTYTUCIE NAUKOWYM GOSPODARSTWA
WIEJSKIEGO

CZEŚĆ II

OPRACOWAŁ INŻ. JAN CURZYTEK

WARSZAWA 1929

NAKŁADEM PAŃSTW. INSTYTUTU NAUKOWEGO GOSP. WIEJSK. W PUŁAWACH

SKŁAD GŁÓWNY: KSIĘGARNIA ROLNICZA W WARSZAWIE NOWY ŚWIAT 35

B I B L I O T E K A P U Ł A W S K A

SERJA PRAC SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH

Nr. 13

BADANIA NAD RENTOWNOŚCIĄ GOSPODARSTW WŁOŚCIAŃSKICH

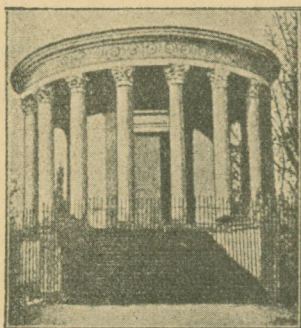
W ROKU GOSPODARCZYM 1926/27 (OD 1 LIPCA 1926 DO 30 CZERWCA 1927)

S P R A W O Z D A N I E

WYDZIAŁU EKONOMIKI DROBNYCH GOSPODARSTW WIEJSKICH
W PAŃSTWOWYM INSTYTUCIE NAUKOWYM GOSPODARSTWA
WIEJSKIEGO

CZĘŚĆ II

OPRACOWAŁ INŻ. JAN CURZYTEK

WARSZAWA 1929

NAKŁADEM PAŃSTW. INSTYTUTU NAUKOWEGO GOSP. WIEJSK. W PUŁAWACH

SKŁAD GŁÓWNY: KSIĘGARNIA ROLNICZA W WARSZAWIE NOWY ŚWIAT 35

4 300 / 1926/27, 2

inv. 4 301

Z DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IMIENIA OSSOLIŃSKICH
POD ZARZĄDEM ADAMA WIERZBICKIEGO

SPIS TREŚCI.

	Str.
1. Obrót gotówkowy gospodarstwa rolnego	1—19
A. Przychody	1—13
a) Na gospodarstwo	1— 9
b) Na ha	9—11
c) Przychody pozagospodarcze	11—12
B. Rozchody	13—19
a) Bieżące rozchody gotówkowe	13—16
b) Pozagospodarcze rozchody gotówkowe	16—19
2. Gospodarstwo domowe	20—46
3. Gospodarstwo prywatne (spożycie)	47—58
4. Dochody, spożycie i oszczędność	59—67
5. Samozaopatrzenie i zbył	68—75
6. Dochód społeczny	76—80
7. Wartość dochodowa	81—85
8. Wpływ szachownicy na wynik gospodarowania	86—90
Mapa: Rozmieszczenie gospodarstw, prowadzących rachunkowość w roku 1926/27.	

1. OBRÓT GOTÓWKOWY GOSPODARSTWA ROLNEGO.

A. PRZYCHODY GOTÓWKOWE.

a) Na gospodarstwo.

Produkcja gospodarstwa rolnego ulega w części wymianie na pieniądze, t. j. sprzedaży, w części służy do zaspokojenia potrzeb gospodarstwa i rodziny gospodarza. Włościanie polscy jeszcze w znacznej mierze przy organizowaniu swych gospodarstw kierują się własnymi potrzebami, a nie zapotrzebowaniem rynku. Mimo to część ich produkcji, niejednokrotnie z konieczności, dostaje się na rynek i służy do zaopatrywania miast lub jest wywożona zagranicę.

Za produkty dostarczone na rynek gospodarstwa uzyskują gotówkę, wysokość której ilustrują tablice na str. 2—4. Na załączonych tablicach podano przychody gotówkowe z produkcji rolniczej badanych gospodarstw na gospodarstwo i ha według poszczególnych gałęzi, oraz procentowy podział przychodów.

Z natury rzeczy ze wzrostem obszaru gospodarstwa wzrastają przychody gotówkowe, jednak nie proporcjonalnie do zwiększającego się obszaru. W pierwszej części „Badań“ podano przeciętne wielkości obszarów gospodarstw poszczególnych grup, które wynosiły:¹

Kategorie gospodarstw:		Ziemi z lasem na gospodarstwo przypada:
2—3	ha	2.54.28 ha
3—5	„	4.17.71 „
5—10	„	7.36.78 „
10—15	„	11.97.37 „
15—30	„	20.48.77 „
30—50	„	38.21.92 „
średnia 2—50	„	13.52.69 „
„ 3—50	„	13.89.48 „

¹ Badania nad rentownością gospodarstw włościańskich w roku gospodarczym 1926/7. Cz. I, str. 11.

Przychody gotówkowe na gospodarstwo.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW		2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	2—50 ha	3—50 ha
ILOŚĆ GOSPODARSTW		14	44	131	100	113	30	432	418
		Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
1. Zboże	.	126—	136.16	384.18	855.71	1.628.84	2.262.91	915.74	942.19
2. Słoma	.	1.50	3.59	8.15	20.57	28.93	16.78	16.38	16.88
3. Ziemiaki	.	22.98	45.82	96.49	142.69	141.74	194.15	118.26	121.45
4. Inne okopowe	.	—	9.38	35.12	159.98	219.10	392.07	133.17	137.67
5. Inne płody rolne	.	35.64	70.88	106.62	182.18	151.41	198.91	136.29	139.67
6. Siano	.	16.64	19.20	24.02	32.12	93.14	140.90	51.36	52.53
7. Sadownictwo	.	20.84	41.58	30.83	31.62	44.44	37.79	35.83	36.33
8. Las	.	—	4.17	4.55	9.80	27.88	85.35	17.29	17.87
9. Hodowla bydła rogatego:									
Krowy i cielęta	.	151.39	254.41	395.86	590.43	665.36	649.09	506.65	518.54
Mleko	.	36.06	225.19	165.50	291.33	610.83	1.065.67	375.51	386.88
Przetwory mleczne	.	127.29	45.69	92.78	143.75	151.62	129.70	118.86	118.57
Różne	.	—	7.63	4.55	5.64	8.18	1.28	5.69	5.88
10. Hodowla koni:									
Chów	.	42.94	55.90	78.98	150.53	101.40	194.63	105.92	108.03
Furmanki	.	8.07	63.25	24.36	18.29	10.78	4.83	21.48	21.93
Różne	.	—	0.25	0.04	0.74	1.03	1.52	0.58	0.60
11. Trzoda chlewna	.	435.31	452.04	580.99	759.91	938.60	1.018.94	728.51	738.33
12. Kozy	.	—	2—	0.50	—	0.25	—	0.42	0.43
13. Owce	.	—	5—	8.34	8.51	9.15	61.—	11.64	12.03
14. Drob.	.	56.36	97.83	127.71	147.67	156.84	143.26	135.67	138.33
15. Pszczoły	.	—	5.87	5.35	2.54	22.86	8.50	9.38	9.69
16. Inne zwierzęta	.	—	3.18	0.89	0.65	1.21	0.67	1.11	1.14
17. Różne	.	—	0.12	2.36	9.15	1.28	1.80	3.31	3.42
Suma przychodów got. na gosp.		1.081.02	1.549.14	2.178.17	3.563.81	5.014.87	6.609.75	3.449.05	3.528.35

Przychody gotówkowe na ha.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW		2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	2—50 ha	3—50 ha
ILOŚĆ GOSPODARSTW		14	44	131	100	113	30	432	418
		Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
1. Zboże		49:55	32:60	52:14	71:47	79:50	59:21	67:70	67:81
2. Słoma		0:59	0:86	1:11	1:72	1:41	0:44	1:21	1:22
3. Ziemiaki		9:03	10:97	13:10	11:92	6:92	5:08	8:74	8:74
4. Inne okopowe		—	2:24	4:77	13:36	10:69	10:26	9:84	9:91
5. Inne płody rolne		14:02	16:97	14:47	15:21	7:39	5:20	10:08	10:06
6. Siano		6:55	4:60	3:26	2:68	4:55	3:69	3:80	3:78
7. Sadownictwo		8:19	9:95	4:18	2:64	2:17	0:99	2:64	2:61
8. Las		—	1:—	0:62	0:82	1:36	2:23	1:28	1:29
9. Hodowla bydła rogatego:									
Krowy i cielęta		59:55	60:91	53:72	49:32	32:47	16:98	37:45	37:32
Mleko		14:18	53:91	22:46	24:33	29:81	27:88	27:76	27:84
Przetwory mleczne		50:06	10:94	12:59	12:01	7:40	3:39	8:79	8:53
Różne		—	1:83	0:62	0:47	0:40	0:03	0:42	0:42
10. Hodowla koni:									
Chów		16:89	13:38	10:72	12:57	4:95	5:09	7:83	7:77
Furmanki		3:17	15:14	3:31	1:53	0:53	0:13	1:59	1:58
Różne		—	0:06	0:01	0:06	0:05	0:04	0:04	0:04
11. Trzoda chlewna		171:19	108:22	78:85	63:47	45:81	26:66	53:86	53:14
12. Kozy		—	0:48	0:07	—	0:01	—	0:03	0:03
13. Owce		22:17	23:42	17:33	12:33	0:45	1:60	0:87	0:87
14. Drob		—	1:41	0:73	0:21	7:65	3:75	10:03	9:96
15. Pszczoły		—	0:76	0:12	0:05	1:12	0:22	0:69	0:70
16. Inne zwierzęta		—	0:03	0:32	0:77	0:06	0:02	0:08	0:08
17. Różne		—	—	—	—	0:06	0:05	0:24	0:24
Suma przychodów got. na ha		425:14	370:88	295:63	297:65	244:76	172:94	254:97	253:94

Przyjmując średnie obszary ziemi i przychody gotówkowe na gospodarstwo grupy najmniejszej (2—3 ha) za 100, otrzymuje się następujący stosunek dla poszczególnych grup gospodarstw:

Kategorie gospodarstw:	Obszar ziemi z lasem:	Przychody gotówkowe na gospodarstwo:
2—3 ha	100	100
3—5 „	164	143
5—10 „	290	201
10—15 „	471	330
15—30 „	806	464
30—50 „	1503	611

Przeciętne obszary gospodarstw w stosunku do obszaru grupy najmniejszej wzrastają o wiele szybciej, aniżeli przeciętne przychody gotówkowe na gospodarstwo. W grupie gospodarstw od 3—5 ha nie widać jeszcze znacznych odchyień, obszary ziemi wzrosły do 164, a przychody gotówkowe do 143 w stosunku do gospodarstw od 2—3 ha. W następnej grupie 5—10 ha odchylenie wzrasta; obszary powiększyły się 3 razy, a przychody gotówkowe zaledwie 2 razy. W pozostałych grupach stosunek ten uwidacznia się bardziej; w gospodarstwach od 15—30 ha obszary wzrosły 8-mio-krotnie, a przychody 4.6, zaś w gospod. od 30 do 50 ha obszary 15-krotnie, a przychody tylko 6.1. Przyczyny takiego ustosunkowania się przychodów gotówkowych do wielkości obszaru gospodarstwa należy dopatrywać się przede wszystkim w zmianie kierunku gospodarstwa: ze wzrostem wielkości obszaru przechodzi się od gospodarstw hodowlanych do gospodarstw zbożowych. Pewną rolę przytem odgrywa i ta okoliczność, że właściciele drobnych gospodarstw, zmuszeni brakiem gotówki na zaspokojenie potrzeb swoich, rodziny i samego gospodarstwa rolnego, odsprzedają część produktów, mimo, że produkty te mogłyby być użyte w gospodarstwie. Zjawisko to w gospodarstwach większych występuje jedynie w wyjątkowych wypadkach.

Przychody gotówkowe na gospodarstwo według głównych gałęzi.

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	średnia 2—50 ha	średnia 3—50 ha
	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
1. Produkcja roślin .	202.76	285.03	654.58	1393.25	2263.16	3205.72	1371.20	1410.35
2. Sadownictwo . .	20.84	41.58	30.83	31.62	44.44	37.79	35.83	36.33
3. Las	—	4.17	4.55	9.80	27.88	85.35	17.29	17.87
4. Hodowla zwierz. .	857.42	1218.24	1485.85	2119.49	2678.11	3279.09	2021.42	2060.38
5. Pozostałe gałęzie .	—	0.12	2.36	9.15	1.28	1.80	3.31	3.42
Suma . . .	1081.02	1549.14	2178.17	3563.31	5014.87	6609.75	3449.05	3528.35

Procentowy udział pięciu grup w ogólnych przychodach gotówkowych, uwidoczniony w powyższym zestawieniu, ilustruje dokładnie źródła gotówki poszczególnych kategorii gospodarstw. Hodowla zwierząt we wszystkich gospodarstwach jest głównym źródłem gotówki, zaś w mniejszych — podstawowym. Zboża, jak to powyżej zauważono, dla większych gospodarstw obok hodowli, stanowią drugie źródło przychodów. W badanych gospodarstwach równowaga między przychodami ze zbóż a z hodowli zwierząt występuje w grupie od 30 do 50 ha, w gospodarstwach poniżej 30 ha przeważają przychody z hodowli zwierząt.

Na przychody gotówkowe z produkcji roślinnej składają się wpływy ze sprzedaży zboża, słomy, ziemniaków, innych okopowych, innych płodów rolnych i siana (tablice szczegółowe na str. 2—4). Udział procentowy w przychodach gotówkowych poszczególnych płodów w ogólnych przychodach produkcji roślinnej ilustruje poniższe zestawienie.

Procentowy podział przychodów gotówkowych z produkcji roślinnej.

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	średnia 2—50 ha	średnia 3—50 ha
	%	%	%	%	%	%	%	%
1. Zboża	62·14	47·77	58·69	61·42	71·97	70·59	66·78	66·81
2. Słoma	0·74	1·26	1·25	1·48	1·28	0·52	1·19	1·20
3. Ziemniaki	11·33	16·07	14·74	10·24	6·26	6·06	8·62	8·61
4. Inne okopowe	—	3·29	5·36	11·48	9·68	12·23	9·71	9·76
5. Inne płody rolne	17·58	24·87	16·29	13·08	6·69	6·20	9·95	9·90
6. Siano	8·21	6·74	3·67	2·30	4·12	4·40	3·75	3·72
Razem produkcja roślinna	100—	100—	100—	100—	100—	100—	100—	100—

Ze wzrostem obszaru gospodarstwa zwiększają się procentowo przychody gotówkowe ze sprzedaży zbóż, słomy i innych okopowych, natomiast zmniejszają się ze sprzedaży ziemniaków i innych płodów rolnych.

Z produktów roślinnych, zboża stanowią we wszystkich grupach gospodarstw główne źródło przychodów gotówkowych. Wahają się one zależnie od wielkości gospodarstw od 48% (3—5 ha) do 72% (15—30 ha).

Przychody ze sprzedaży ziemniaków zmniejszają się ze wzrostem gospodarstw. Przyczyny tego należy poszukiwać w rozpowszechnionej sprzedaży ziemniaków wczesnych w gospodarstwach małych.

Uprawą buraków cukrowych i cykorji zajmują się gospodarstwa większe, dlatego udział przychodów gotówkowych ze sprzedaży okopowych zwiększa się ze wzrostem gospodarstw.

Przychody z innych płodów rolnych odnoszą się przede wszystkim do przychodów, uzyskanych ze sprzedaży warzyw, grochu, fasoli, nasion i t. p. Udział tych płodów w ogólnych przychodach z produkcji roślinnej jest większy w gospodarstwach mniejszych. Dowodzi to, że gospodarstwa drobne w dużej mierze poświęcają się uprawie wymienionych płodów.

Sprzedaż siana spotyka się we wszystkich wielkościach gospodarstw; drobne gospodarstwa, nie posiadające koni, odsprzedają siano łakowe, nadające się dla koni; w większych występuje sprzedaż konicznej, niejednokrotnie jeszcze na pniu. Odpowiednio do tego w badanych gospodarstwach ukształtowały się przychody gotówkowe ze sprzedaży siana.

Procentowy podział przychodów gotówkowych z hodowli zwierząt.

[illegible]

Przychody gotówkowe z hodowli zwierząt, wynoszące średnio 60% ogólnych przychodów, ulegają dużym zmianom w różnych kategoriach gospodarstw. Ze wzrostem gospodarstw zwiększa się w przychodach udział mleka, a zmniejsza się udział przetworów mlecznych, trzody chlewnej i drobiu. Inne gałęzie hodowli inwentarza żywego nie wykazują wybitnych różnic.

Lepsze zobrazowanie przychodów gotówkowych z hodowli zwierząt według 4 grup podaje poniższe zestawienie:

Procentowy podział przychodów gotówkowych z hodowli zwierząt.

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	średnia 2—50 ha	średnia 3—50 ha
	%	%	%	%	%	%	%	%
Hodowla bydła rogatego	36·71	43·74	44·33	48·65	53·61	56·28	49·80	49·99
Hodowla trzody	50·77	37·11	39·10	35·84	35·05	31·07	36·05	35·84
„ koni	5·95	9·80	6·96	7·93	4·23	6·14	6·33	6·33
„ innych zwierząt	6·57	9·35	9·61	7·58	7·11	6·51	7·82	7·84
Suma	100—	100—	100—	100—	100—	100—	100—	100—

Procentowy udział przychodów gotówkowych z hodowli bydła i trzody chlewnej w ogólnych przychodach z hodowli zwierząt poszczególnych grup gospodarstw wykazuje pewną prawidłowość. Ze wzrostem gospodarstwa zwiększa się udział przychodów z hodowli bydła, a zmniejsza się z hodowli trzody, pozostałe gałęzie hodowli nie wykazują wybitnych różnic pomiędzy poszczególnymi wielkościami gospodarstw.

b) Na ha.

Przychody gotówkowe na ha według głównych gałęzi.

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	średnia 2—50 ha	średnia 3—50 ha
	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
1. Produkcja roślinna	79·74	68·24	88·85	116·36	110·46	83·88	101·37	101·52
2. Sadownictwo	8·19	9·95	4·18	2·64	2·17	0·99	2·64	2·61
3. Las	—	1·—	0·62	0·82	1·36	2·23	1·28	1·29
4. Hodowla zwierząt	337·21	291·66	201·66	177·06	130·71	85·79	149·44	148·28
5. Pozostałe gałęzie	—	0·03	0·32	0·77	0·06	0·05	0·24	0·24
Suma	425·14	370·88	295·63	297·65	244·76	172·94	254·97	253·94

Przychody gotówkowe, przeliczone na jednostkę obszaru, wskazują, że im większe jest gospodarstwo, tem mniej przychodów gotówkowych przypada na jeden hektar. Przyjmując w badanych gospodarstwach przychody na ha w grupie gospodarstw od 30 do 50 ha za 100, otrzymamy następujące odchylenie przychodów pozostałych grup gospodarstw:

Kategoria gospodarstw:	Przychody gotówkowe:
30—50 ha	100
15—30 „	141
10—15 „	172
5—10 „	171
3—5 „	214
2—3 „	246

Z jednego ha ziemi gospodarstwa mniejsze uzyskują więcej przychodów gotówkowych, niż gospodarstwa większe. W gospodarstwach od 15—30 ha wzrosły one o 41⁰/₀, od 10—15 ha o 72⁰/₀, od 5—10 ha o 71⁰/₀, od 3—5 ha o 114⁰/₀, od 2—3 ha o 146⁰/₀.

Rozpatrując szczegółowe zestawienie przychodów gotówkowych na ha (str. 3), widzimy, że im większe jest gospodarstwo, tem więcej uzyskuje gotówki ze sprzedaży zbóż. W badanych gospodarstwach prawidłowość ta nie dotyczy gospodarstw najmniejszych (2—3 ha) i największych (30—50 ha). Gospodarstwa grupy od 2—3 ha, wykazujące większe przychody ze sprzedaży zbóż, aniżeli następna grupa od 3—5 ha, mogą być wyjątkowymi gospodarstwami o znacznej sprzedaży zbóż, ponadto ilość ich jest mała (14 gospod.), stąd wyniki tych gospodarstw wypadły odmiennie. Grupa gospodarstw największych, posiadająca niższe przychody gotówkowe, aniżeli gospodarstwa od 15—30 ha, zawdzięcza to wpływowi gospodarstw, pochodzących z województw wschodnich. W pozostałych grupach gospodarstw przychody na ha ze sprzedaży zbóż zwiększają się ze wzrostem obszaru gospodarstwa.

Sprzedaż słomy nie daje dużo przychodów, ziemniaków — więcej w gospodarstwach małych, mniej w dużych. Sprzedaż innych okopowych dotyczy przedewszystkiem buraków cukrowych i cykorji, uprawianych przeważnie w gospodarstwach większych, dlatego gałąź ta jest źródłem przychodów dla gospodarstw większych.

Sprzedaż innych płodów rolnych, jak powyżej zaznaczono, rozpowszechniona jest raczej w gospodarstwach małych, dlatego przychody za te produkty maleją ze wzrostem gospodarstw.

Siano, jak wykazują wyniki, ulega rzadko sprzedaży, w gospodarstwach drobnych spotyka się częściej sprzedaż siana łąkowego — w większych również koniczyny.

Sadownictwo jest raczej gałęzią gospodarstw drobnych, las — gospodarstw większych, stosownie do tego ukształtowały się przychody z tych gałęzi.

Wyższe w mniejszych gospodarstwach przychody na ha ze sprzedaży krów i cieląt są wynikiem znaczniejszej hodowli bydła w gospodarstwach drobnych. Sprzedaż mleka wypadła wyżej dla gospodarstw większych, zaś przetworów mlecznych odwrotnie.

Hodowla koni i furmankowanie wykazuje niskie przychody, malejące ze wzrostem obszaru gospodarstw.

Z pozostałych gałęzi hodowli zwierząt — trzoda i drób dają poważne przychody gotówkowe, obniżające się ze wzrostem gospodarstw.

Z poszczególnych gałęzi produkcyjnych w badanych gospodarstwach zboże, mleko i przetwory mleczne, trzoda chlewna i drób są głównymi źródłami przychodów.

c) Przychody pozagospodarcze.

Poza gotówką, otrzymaną ze sprzedaży wytworów gospodarstwa, właściciele ich uzyskują jeszcze gotówkę z innych źródeł. Do najważniejszych źródeł należą pożyczki, rzadziej w naszych warunkach sprzedaż ziemi. Do najważniejszych powodów zaciągnięcia pożyczki należy zaliczyć meljoracje, kupno maszyn i narzędzi, krów i nawozów sztucznych.

Przychody gotówkowe pozagospodarcze.

a) Na gospodarstwo.

Wielkość gospodarstw	2—3	2—5	5—10	10—15	15—30	30—50	średnia	średnia
	ha	ha	ha	ha	ha	ha	2—50 ha	3—50 ha
	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
1. Odsprzedaż . . .	0 36	5 61	10 74	9 94	35 01	54 55	19 09	19 72
2. Sprzedaż ziemi . . .	—	248 01	15 98	129 69	48 19	—	72 73	75 17
3. Pożyczki	436 70	243 50	367 98	1 003 09	982 33	1 173 63	790 63	802 49
4. Różne	—	—	0 34	7 23	0 02	—	1 78	1 84
Razem	437 06	497 12	395 04	1 149 95	1 065 55	2 228 18	884 23	899 22

b) Na ha.

	2—3	2—5	5—10	10—15	15—30	30—50	średnia	średnia
	ha	ha	ha	ha	ha	ha	2—50 ha	3—50 ha
	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
1. Odsprzedaż . . .	0 14	1 34	1 46	0 83	1 71	1 43	1 41	1 42
2. Sprzedaż ziemi . . .	—	59 37	2 17	10 83	2 35	—	5 38	5 41
3. Pożyczki	171 74	58 29	49 94	83 77	47 95	56 87	58 45	57 75
4. Różne	—	—	0 05	0 60	0 01	—	0 13	0 13
Razem	171 88	119 —	53 62	96 03	52 02	58 30	65 37	64 71

Na powyższem zestawieniu uwidoczniono pozagospodarcze przychody gotówkowe na gospodarstwo i na ha według czterech grup. W przychodach z odsprzedaży mieszczą się przychody za sprzedane towary, dokupione dla gospodarstwa rolnego, np. nawozy i narzędzia. Zjawisko odsprzedaży występuje częściej w gospodarstwach większych, dlatego te przychody wzrastają ze wzrostem obszaru. Sprzedaż ziemi występuje wyjątkowo, stąd brak jakiegokolwiek prawidłowości w otrzymanych wynikach.

Pożyczki, jak to powyżej zauważono, są jednym z najważniejszych źródeł przychodów pozagospodarczych. Im gospodarstwo większe, tem więcej naogół pożycza gotówki. Wyniki, jakie uzyskano po przeliczeniu pożyczek na jednostkę obszaru, wypadły dosyć rozbieżnie. Gospodarstwa od 2—3 ha najbardziej są obciążone pożyczkami na jednostkę obszaru (171·74 zł. na ha), drugie miejsce zajmują gospodarstwa od 10—15 ha (83·77 zł. na ha). W czterech pozostałych grupach wahania pożyczek na 1 ha wynoszą od 48 zł. do 58 zł. W różnych pozagospodarczych przychodach gotówkowych mieszczą się wpływy z ubezpieczeń, procenty za wypożyczony kapitał rolniczy i z wroty nadpłaconych kwot, np. zwrot części podatków. Kwoty te w badanych gospodarstwach wypadły dosyć nisko, co świadczy, że zjawiska te rzadko występują w gospodarstwach włościańskich.

Kategorie gospodarstw:	Przychody gospodarcze w % ogólnych przychodów:	
		%
2—3 ha		28·79
3—5 "		24·29
5—10 "		15·35
10—15 "		24·39
15—30 "		17·53
30—50 "		25·21
średnia 2—50 "		20·41
" 3—50 "		20·31

Udział pozagospodarczych przychodów gotówkowych w ogólnych przychodach gospodarstwa rolnego jest różny, zależnie od wielkości gospodarstwa. Najwyżej wypadł w grupie gospodarstw najmniejszych, dochodząc prawie do 29%, w gospodarstwach od 3 do 5 ha, 10—15 ha i 15—30 ha i 30—50 ha wynosi okragło 25%, zaś od 5—10 ha i 15—30 ha jest najniższy — w pierwszych wynosi 15·3% w drugich 17·5%.

B. ROZCHODY GOTÓWKOWE.

a) Bieżące rozchody gotówkowe.

Bieżące wydatki gotówkowe gospodarstw włościańskich przeznaczone są na dokupno składników kapitału dzierżawnego, środków na jego utrzymanie (bieżące naprawy), na opłacenie najętych sił roboczych i kapitałów oraz obciążeń socjalnych.

Wydatki gotówkowe na zwiększenie kapitału majątku rolnego, np. na dokupno ziemi, przeprowadzenie meljoracji, wystawienie budynków, poważniejsze naprawy, dokupno drzew owocowych i leśnych oraz spłaty długów nie należą do bieżących wydatków gotówkowych. Ujęte są one w osobną grupę wydatków pozagospodarczych.

Na załączonem zestawieniu (str. 14) podano udział poszczególnych kont w bieżących wydatkach gotówkowych. Liczby powyższe, obliczone na jednostkę obszaru bez lasu, uzyskano w ten sposób, że sumę poszczególnych wydatków grup gospodarstw dzielono przez ogólną ilość obszaru bez lasu (średnia ważona).

Bieżące wydatki gotówkowe ulegają dużym zmianom w poszczególnych wielkościach gospodarstw. Z małemi wyjątkami spostrzeżona prawidłowość, że ze wzrostem gospodarstw zmniejszają się wydatki na jednostkę obszaru, powtarza się w poszczególnych kontach.

Udział wydatków na dokupno inwentarza martwego, inwentarza żywego, na robociznę pieszą, nawozy, nasiona zbóż, pasze treściwe, naprawę budynków i inwentarza martwego oraz podatki wynosi w ogólnych bieżących wydatkach dla wszystkich gospodarstw 87·95%. Różnica, t. j. 12·05% przypada na wydatki pozostałych kont. Procentowe ilości, przypadające na wymienione konta, wypadły następująco:

Wydatki na:	Udział w wydatkach gotówkowych (średnia ze wszystkich gospodarstw): %
Inwentarz martwy	7·81
„ żywy	25·78
Robociznę	16·71
Nawozy	7·57
Nasiona zbóż	3·77
Pasze treściwe	6·81
Naprawę budynków	6·74
„ inwent. martwego	6·39
Podatki	6·37
Inne wydatki (pozostałe)	12·05
Razem	100—

**Zestawienie bieżących wydatków gotówkowych na ha obszaru
bez lasu (średnia ważona).**

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	średnia 2—50 ha	średnia 3—50 ha
Ilość gospodarstw	14	44	131	100	113	30	432	418
	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł
Inwentarz martwy . . .	37·34	12·78	11·92	12·47	12·81	7·48	11·73	11·57
Inwentarz żywy . . .	82·13	96·72	60·06	44·97	32·48	14·18	38·71	38·43
Robocizna pieszka . . .	53·01	34·09	22·20	23·69	24·19	28·58	25·09	24·91
Nawozy	9·14	12·40	10·75	13·55	12·57	6·93	11·37	11·39
Nasiona pasz	10·30	3·46	3·54	3·53	3·53	1·27	3·14	3·10
„ zbóż	12·55	17·20	7·85	4·65	5·36	3·21	5·66	5·61
„ ziemniaków	3·26	7·63	3·63	2·91	0·80	1·32	2·06	2·05
„ różne	1·54	3·24	2·45	1·64	1·62	1·18	1·74	1·74
Różne koszty uprawy pasz	—	—	—	0·01	0·02	0·01	0·01	0·01
Różne koszty uprawy zbóż	0·03	0·04	0·03	0·48	0·01	—	0·11	0·11
Różne koszty uprawy ziemniaków	—	0·02	0·10	—	—	—	0·02	0·02
Różne koszty uprawy sa- downictwa	—	0·02	0·26	0·03	0·07	0·01	0·08	0·08
Różne koszty uprawy lasu	—	—	—	—	0·05	—	0·02	0·02
Pasze treściwe	23·53	20·29	9·40	11·66	10·14	7·36	10·23	10·14
Zboże na paszę	—	0·66	0·18	0·42	0·14	0·29	0·25	0·25
Siano	6·16	6·53	1·50	1·12	0·95	0·30	1·17	1·14
Okopowe na paszę	0·09	—	0·07	—	—	—	0·01	0·01
Ściółka	3·64	2·26	0·28	0·29	0·22	0·50	0·39	0·37
Weterynarz	—	0·20	0·05	0·02	0·09	0·08	0·07	0·07
Apteka	—	0·23	0·01	—	0·05	0·02	0·03	0·03
Różne koszty hodowli zwierząt	2·96	4·83	3·19	2·39	1·80	1·42	2·19	2·19
Drobne naprawy budyn- ków	16·92	19·76	12·30	10·56	8·19	9·83	10·12	10·08
Drobne naprawy meljor.	—	1·05	0·21	0·05	0·58	0·07	0·32	0·33
Drobne naprawy inwen- tarza martwego	7·83	9·42	10·33	9·56	9·87	8·55	9·60	9·61
Podatki	6·82	8·48	7·66	10·23	10·60	8·67	9·57	9·59
Ubezpieczenia	3·08	2·02	2·30	3·70	2·52	2·37	2·69	2·69
Ogólne koszty admin.	3·08	2·88	2·87	1·91	1·72	2·—	2·05	2·05
Dodzierżawianie drob- nych parcel	1·13	0·04	0·04	0·55	0·08	—	0·16	0·15
Za pastwisko	0·02	0·58	0·43	0·32	—	—	0·16	0·16
Robocizna pociągowa	0·95	2·14	0·05	—	0·01	—	0·09	0·09
Wypożyczanie maszyn	—	—	0·14	—	0·28	—	0·13	0·13
Różne	12·95	0·67	1·12	1·55	1·19	0·53	1·19	1·11
Razem	298·46	269·64	174·92	162·26	141·94	106·16	150·16	149·23

Wydatki na dokupno inwentarza żywego stanowią najpoważniejszą pozycję, t. j. $\frac{1}{4}$ ogólnych bieżących wydatków. Również wypadły wysoko wydatki na robociznę¹ (16·7%), na dokupno inwentarza martwego (7·8%) i na nawozy sztuczne (7·5%). Z pozostałych kont zasługują na uwagę, jak to zaznaczono w zestawieniu, wydatki na nasiona zbóż (3·7%), pasze treściwe (6·8%), naprawę budynków (6·7%), naprawę inwentarza martwego (6·4%) i podatki (6·3%).

Wydatki na dokupno inwentarza żywego ilustruje poniższe zestawienie:

Wydatki gotówkowe na dokupno inwentarza żywego (na ha).

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia 2—50 ha	Średnia 3—50 ha
	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł
Bydło rogate	38·70	43·81	29·81	21·68	17·26	6·88	19·34	19·22
Konie	15·37	13·65	10·09	7·65	4·44	3·33	6·23	6·17
Trzoda chlewna	26·44	36·39	18·87	14·47	10·18	3·52	12·24	12·15
Kozy	—	0·51	0·01	—	—	0·01	0·02	0·02
Owce	—	—	0·21	0·03	0·02	0·13	0·08	0·08
Pszczoły	0·23	0·37	0·11	0·32	0·23	0·15	0·22	0·22
Inne zwierzęta	1·39	1·99	0·96	0·82	0·35	0·16	0·58	0·57
Razem	82·13	96·72	60·06	44·97	32·48	14·18	38·71	38·43

Wydatki na dokupno bydła rогatego stanowią prawie połowę wszystkich wydatków na dokupno inwentarza żywego, zaś na dokupno koni średnio 16%, trzody chlewnej 32%. Pozostałe gałęzie inwentarza żywego wykazują bardzo mały obrót, stąd cyfry wypadły nisko.

Procentowy stosunek wydatków gotówkowych na dokupno inwentarza żywego w poszczególnych grupach gospodarstw ilustruje poniższe zestawienie:

Wydatki gotówkowe na dokupno inwentarza żywego w %.

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia 2—50 ha	Średnia 3—50 ha
	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Bydło rогate	47·12	45·30	49·63	48·21	53·14	48·52	49·96	50·01
Konie	18·72	14·11	16·80	17·01	13·67	23·48	16·09	16·06
Trzoda chlewna	32·19	37·62	31·42	32·18	31·34	24·82	31·62	31·62
Inne zwierzęta (pozostałe)	1·97	2·97	2·15	2·60	1·85	3·18	2·33	2·31
Suma	100—	100—	100—	100—	100—	100—	100—	100—

¹ Koszty robocizny pieszej omówioną w I części sprawozdania str. 57—62.

Wysokość wydatków na dokupno inwentarza żywego, jaka wypadła na jednostkę obszaru w poszczególnych grupach badanych gospodarstw, maleje ze wzrostem badanych gospodarstw. Przyjmując wydatki gospodarstw największych od 30—50 ha za 100, otrzymuje się następujące odchylenie pozostałych grup:

Wielkość gospodarstw:	Wydatki gotówkowe na dokupno inwentarza żywego:
30—50 ha	100
15—30 „	229
10—15 „	317
5—10 „	428
3—5 „	682
2—3 „	579

Duże różnice, występujące między poszczególnymi wielkościami gospodarstw, znajdują usprawiedliwienie po pierwsze w znaczniejszej hodowli zwierząt gospodarstw małych, po drugie gospodarstwa większe częściej zajmują się wychowem, niż gospodarstwa małe i dlatego nie są zmuszone do uzupełniania inwentarza przez dokupno.

Odchylenia, jakie występują między bieżącymi wydatkami gotówkowymi na jednostkę obszaru poszczególnych grup gospodarstw, uwidaczniają poniższe cyfry:

Wielkość gospodarstw:	Bieżące wydatki gotówkowe (wydatki gospod. od 30—50 ha = 100):
30—50 ha	100
15—30 „	134
10—15 „	153
5—10 „	165
3—5 „	254
2—3 „	281

Im mniejsze gospodarstwo, tem więcej wydatków gotówkowych przypada na jednostkę obszaru. Łączy to się ściśle z współzależnością, jaka istnieje między wielkością gospodarstwa a kierunkiem i systemem użytkowym badanych gospodarstw; większa hodowla inwentarza, intensywniejsze kultury gospodarstw mniejszych — są to zasadnicze przyczyny, zwiększające obrót gotówkowy gospodarstw małych.

b) Pozagospodarcze rozchody gotówkowe.

Powyżej zaznaczono, że wydatki gotówkowe na zwiększenie kapitału majątku rolnego (kapitał gruntowy, meljo-

racyjny, budowlany i roślinny), opłaty od kapitałów najętych (procenty i czynsze dzierżawne), opłaty długów i różne wydatki, jak np. udziały w spółkach rolniczych i t. p., ujęte są w osobną grupę — wydatków pozagospodarczych.

Wydatki gotówkowe pozagospodarcze na ha bez lasu.
(średnia ważona)¹.

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia 2—50 ha	Średnia 3—50 ha
Ilość gospodarstw	14	44	131	100	113	30	432	418
	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł
Procenty	4·85	5·74	6·20	6·54	4·29	3·59	5·01	5·01
Czynsze dzierżawne	4·93	2·56	4·10	1·75	1·08	2·71	2·11	2·10
Dokupno gruntu	87·78	72·34	17·73	20·27	9·39	9·08	15·58	15·12
Naprawa i budowa budynków	—	13·15	12·58	9·93	12·64	15·55	12·55	12·63
Naprawa i budowa melioracyj	5·04	0·56	1·54	1·84	1·03	2·48	1·57	1·55
Pożyczki	99·76	65·07	52·79	80·17	45·83	44·86	55·02	54·73
Udziały	—	0·65	0·43	0·76	0·20	0·12	0·35	0·35
Różne	—	—	—	0·09	—	—	0·02	0·02
Razem	202·36	160·07	95·37	121·35	74·46	78·39	92·21	91·51

Do najważniejszych wydatków gotówkowych pozagospodarczych w badanych gospodarstwach należą wydatki na dokupno gruntu, naprawę i budowę budynków i pożyczki.

Obciążenie gospodarstw procentami wynosi przeciętnie 5 zł. na ha bez lasu, czynszami dzierżawnymi przeszło 2— zł. Odchylenie poszczególnych grup gospodarstw od średniej wszystkich gospodarstw są dosyć poważne.

Obciążenie jednostki obszaru gospodarstw grup najmniejszych (2—3 ha) wydatkami na dokupno gruntu jest znacznie wyższe, aniżeli gospodarstw większych; dokupno gruntu rozpowszechnione jest we wszystkich grupach gospodarstw, jednak ze względu na mały obszar gospodarstw drobnych, obciążenie jednostki obszaru tych gospodarstw wypadło wyższe².

¹ Średnią ważoną otrzymano, dzieląc w poszczególnych grupach gospodarstw sumę wydatków przez sumę obszaru bez lasu.

² Z 432 gospodarstw badanych przez wydział dokupywało ziemię za sumę 85.289·57 zł. 35 gospodarstw, z tego w grupie od 2—3 ha 1 gosp., od 3—5 ha 5, od 5—10 ha 10, od 10—15 ha 7, od 15—30 ha 11, od 30—50 ha 1.

Poważniejsze naprawy i wystawienie nowych budynków wynoszą przeciętnie 12·50 zł. na ha obszaru bez lasu¹. Spłaty długów pochłaniają wiele gotówki, a wahania, występujące pomiędzy poszczególnymi grupami gospodarstw, uwydatniają się wybitnie. Brak tutaj jakiegokolwiek prawidłowości.

Procentowy podział rozchodów gotówkowych pozagospodarczych ilustruje poniższe zestawienie.

Procentowy podział rozchodów pozagospodarczych.

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia 2—50 ha	Średnia 3—50 ha
	‰	‰	‰	‰	‰	‰	‰	‰
Procenty	2·40	3·58	6·50	5·39	5·76	4·58	5·43	5·48
Czynsze dzierżawne . .	2·44	1·60	4·30	1·44	1·45	3·46	2·29	2·30
Dokupno gruntu	43·38	45·19	18·59	16·70	12·61	11·58	16·90	16·52
Naprawa i budowa budynków	—	8·22	13·19	8·18	16·98	19·84	13·61	13·80
Naprawa i budowa melioracji	2·49	0·35	1·62	1·52	1·38	3·16	1·70	1·69
Pożyczki	49·29	40·65	55·35	66·07	61·55	57·23	59·67	59·81
Udziały	—	0·41	0·45	0·63	0·27	0·15	0·38	0·38
Różne	—	—	—	0·07	—	—	0·02	0·02
Razem	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—

Udział rozchodów pozagospodarczych w ogólnych rozchodach waha się między poszczególnymi wielkościami gospodarstw i wynosi przeciętnie $\frac{2}{3}$ ogólnych wydatków kasowych.

Kategorie gospodarstw

Rozchody pozagospodarcze
w procentach ogólnych rozchodów
‰

2—3 ha	40·41
3—5 „	37·25
5—10 „	35·28
10—15 „	42·79

¹ Poważniejsze naprawy i wystawienie budynków przeprowadzało 78 gospodarstw na 432, z tego w grupie od 3—5 ha 5 gosp., od 5—10 ha 24, od 10—15 ha 17, od 15—30 ha 22, od 30—50 ha 10, zaś zaprowadzało i naprawiało melioracje 40 gospodarstw, z tego w grupie od 2—3 ha 1 gosp., od 3—5 ha 1, od 5—10 ha 7, od 10—15 ha 10, od 15—30 ha 16, od 30—50 ha 5. Inwestycje na budynki kosztowały ogólnie 68.705·61 zł., na melioracje 8611·93 zł.

Kategorie gospodarstw:	Rozchody pozagospodarcze: w procentach ogólnych rozchodów %
15—30 „	34·41
30—50 „	42·48
średnia 2—50 „	38·05
„ 3—50 „	38·01

Dla uzupełnienia wiadomości o obrocie gotówkowym badanych gospodarstw przytaczamy cyfry, odnoszące się do rozchodów na gospodarstwo i różnic pomiędzy przychodami a rozchodami gotówkowymi.

Rozchody gotówkowe na gospodarstwo.

Kategorie gospodarstw:	Bieżące:	Pozagospo- darcze:	Razem:
2—3 ha	740·69	502·20	1242·89
3—5 „	1094·06	649·53	1743·59
5—10 „	1232·64	672·09	1904·73
10—15 „	1871·57	1399·55	3271·12
15—30 „	2698·21	1415·63	4113·84
30—50 „	3669·11	2708·97	6378·08
średnia 2—50 „	1903·04	1168·62	3071·66
„ 3—50 „	1941·97	1190·94	3132·91

Kategorie gospodarstw:	Różnice pomiędzy przychodami a rozchodami gotówkowymi: Zł.
2—3 ha	+ 275·19
3—5 „	+ 302·67
5—10 „	+ 668·47
10—15 „	+ 1442·64
15—30 „	+ 1966·58
30—50 „	+ 2459·85
średnia 2—50 „	+ 1261·62
„ 3—50 „	+ 1294·66

We wszystkich kategoriach gospodarstw przychody gotówkowe przewyższają rozchody. Różnica powstała między temi wielkościami zwiększa się z wzrostem obszaru gospodarstwa. Drobnym gospodarstwom po odjęciu rozchodów od przychodów niewiele pozostało gotówki na potrzeby prywatne rodziny gospodarstwa, w większych zaś stosunkowo jest lepiej, ale i te gospodarstwa nie mogą robić oszczędności, w każdym razie bardzo małe.

Poważniejsze naprawy i wystawienie nowych budynków wynoszą przeciętnie 12·50 zł. na ha obszaru bez lasu¹. Spłaty długów pochłaniają wiele gotówki, a wahania, występujące pomiędzy poszczególnymi grupami gospodarstw, uwytatniają się wybitnie. Brak tutaj jakiegokolwiek prawidłowości.

Procentowy podział rozchodów gotówkowych pozagospodarczych ilustruje poniższe zestawienie.

Procentowy podział rozchodów pozagospodarczych.

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia 2—50 ha	Średnia 3—50 ha
	%	%	%	%	%	%	%	%
Procenty	2·40	3·58	6·50	5·39	5·76	4·58	5·43	5·48
Czynsze dzierżawne . .	2·44	1·60	4·30	1·44	1·45	3·46	2·29	2·30
Dokupno gruntu	43·38	45·19	18·59	16·70	12·61	11·58	16·90	16·52
Naprawa i budowa budynków	—	8·22	13·19	8·18	16·98	19·84	13·61	13·80
Naprawa i budowa meljoracyj	2·49	0·35	1·62	1·52	1·38	3·16	1·70	1·69
Pożyczki	49·29	40·65	55·35	66·07	61·55	57·23	59·67	59·81
Udziały	—	0·41	0·45	0·63	0·27	0·15	0·38	0·38
Różne	—	—	—	0·07	—	—	0·02	0·02
Razem	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—

Udział rozchodów pozagospodarczych w ogólnych rozchodach waha się między poszczególnymi wielkościami gospodarstw i wynosi przeciętnie $\frac{2}{3}$ ogólnych wydatków kasowych.

Kategorie gospodarstw

Rozchody pozagospodarcze
w procentach ogólnych rozchodów

	%
2—3 ha	40·41
3—5 „	37·25
5—10 „	35·28
10—15 „	42·79

¹ Poważniejsze naprawy i wystawienie budynków przeprowadzało 78 gospodarstw na 432, z tego w grupie od 3—5 ha 5 gosp., od 5—10 ha 24, od 10—15 ha 17, od 15—30 ha 22, od 30—50 ha 10, zaś zaprowadzało i naprawiało meljoracje 40 gospodarstw, z tego w grupie od 2—3 ha 1 gosp., od 3—5 ha 1, od 5—10 ha 7, od 10—15 ha 10, od 15—30 ha 16, od 30—50 ha 5. Inwestycje na budynki kosztowały ogólnie 68.705·61 zł., na meljoracje 8611·93 zł.

Kategorie gospodarstw:	Rozchody pozagospodarcze: w procentach ogólnych rozchodów ‰
15—30 „	34·41
30—50 „	42·48
średnia 2—50 „	38·05
„ 3—50 „	38·01

Dla uzupełnienia wiadomości o obrocie gotówkowym badanych gospodarstw przytaczamy cyfry, odnoszące się do rozchodów na gospodarstwo i różnic pomiędzy przychodami a rozchodami gotówkowymi.

Rozchody gotówkowe na gospodarstwo.

Kategorie gospodarstw:	Bieżące:	Pozagospo- darcze:	Razem:
2—3 ha	740·69	502·20	1242·89
3—5 „	1094·06	649·53	1743·59
5—10 „	1232·64	672·09	1904·73
10—15 „	1871·57	1399·55	3271·12
15—30 „	2698·21	1415·63	4113·84
30—50 „	3669·11	2708·97	6378·08
średnia 2—50 „	1903·04	1168·62	3071·66
„ 3—50 „	1941·97	1190·94	3132·91

Kategorie gospodarstw:	Różnice pomiędzy przychodami a rozchodami gotówkowymi: Zł.
2—3 ha	+ 275·19
3—5 „	+ 302·67
5—10 „	+ 668·47
10—15 „	+ 1442·64
15—30 „	+ 1966·58
30—50 „	+ 2459·85
średnia 2—50 „	+ 1261·62
„ 3—50 „	+ 1294·66

We wszystkich kategoriach gospodarstw przychody gotówkowe przewyższają rozchody. Różnica powstała między temi wielkościami zwiększa się z wzrostem obszaru gospodarstwa. Drobnym gospodarstwom po odjęciu rozchodów od przychodów niewiele pozostało gotówki na potrzeby prywatne rodziny gospodarstwa, w większych zaś stosunkowo jest lepiej, ale i te gospodarstwa nie mogą robić oszczędności, w każdym razie bardzo małe.

2. GOSPODARSTWO DOMOWE.

Rachunek gospodarstwa domowego służy do obliczenia kosztów utrzymania najemników i rodziny gospodarza oraz do podziału tych kosztów między poszczególne konta. Kosztami utrzymania najemników dziennych i służby stałej gospodarstwa rolnego obciąża się gospodarstwa rolne, najemników przedsiębiorstwa ubocznego — przedsiębiorstwo uboczne, zaś rodziny, gości i służby osobistej — gospodarstwo prywatne (spożycie).

Jedną z największych trudności przy robieniu zamknięć rachunkowych nasuwa obliczenie kosztów utrzymania (prowadzenia gospodarstwa domowego). Te składają się z wydatków gotówkowych na dokupione artykuły, ze świadczeń gospodarstwa rolnego w formie produktów, robocizny pociągowej i t. p., z wynagrodzenia za pracę osób rodziny, zatrudnionych przy kuchni, czynszu za kuchnię i inne ubikacje, z których korzysta gospodarstwo domowe (piwnica, strych), z oprocentowania kapitałów gospodarstwa domowego (mebli, naczyń, narzędzi i zapasów spiżarnianych), oraz z ewentualnego zmniejszenia wartości majątku czystego gospodarstwa domowego. Odejmując od tych kwot przychody gotówkowe gospodarstwa domowego za odsprzedane produkty, świadczenia gospodarstwa domowego dla rolnego, prywatnego i przedsiębiorstw ubocznych oraz ewentualny przyrost majątku gospodarstwa domowego, otrzymuje się rzeczywiste koszty prowadzenia gospodarstwa domowego. Trudności przy obliczaniu tych kosztów powstają przede wszystkim przy oszacowaniu wartości świadczeń pomiędzy poszczególnymi rachunkami. Pokonanie tych trudności zależy zasadniczo od dokładnych zapisków gospodarza obrotów produktami, oraz od cen, przyjętych do oszacowania produktów, pobranych przez gospodarstwo domowe.

W pierwszej części Badań nad rentownością gospodarstw włościańskich w roku 1926/27 (str. 84—85) podano ceny, jakie liczono

za produkty, dostarczone z gospodarstwa rolnego dla domowego. Ceny powyższe są przeciętnymi cenami rynkowymi. Każde biuro rachunkowe przyjmowało inne ceny dla swego terenu, co jest zresztą usprawiedliwione, gdyż w różnych okolicach kraju ceny są różne. Ale najodpowiedniejsze ceny byłyby te, jakie gospodarz otrzymałby za produkty na miejscu w gospodarstwie w chwili, gdy przeznacza je dla gospodarstwa domowego. Ta jednak metoda podniosłaby znacznie koszty prowadzenia rachunkowości i niejednokrotnie zniechęciłaby gospodarzy do prowadzenia zapisków, dlatego używanie cen przeciętnych rocznych z pewnego obszaru kraju wydaje się być najbardziej celowe.

Koszty prowadzenia gospodarstwa domowego przeliczono w każdym z badanych gospodarstw na osobę dorosłą. Przyczem dzieci poniżej lat 14 liczono za 0·6 osoby dorosłej, pozostałych stołujących się tak mężczyźni, jak kobiety liczono za osoby dorosłe. Przy przeliczaniu dzieci na osoby dorosłe należało posługiwać się mnożnikami odpowiednim do wieku dzieci. Mnożniki powinny być przyjęte w szerszej skali od 0·1 do 1¹. Brak u nas jakichkolwiek badań w tym kierunku zmuszał do uogólnienia, a posługiwanie się obcymi metodami obciążałoby badania pewnym błędem.

Do rozdziału kosztów utrzymania potrzebna jest ilość stołujących się, którą uzyskano z zapisków gospodarzy. Mianowicie gospodarstwa, prowadzące zapiski, notowały codziennie ilość ludzi, będących na utrzymaniu, przyczem stołowanie przez cały dzień liczono za 1, śniadanie za $\frac{1}{4}$, obiad za $\frac{1}{2}$, kolację za $\frac{1}{4}$, podwieczorek wliczano do obiadu. Dzieląc właściwe koszty utrzymania przez ogólną ilość dni osób, będących na utrzymaniu, otrzymano koszt utrzymania osoby dorosłej. Takie obliczenia przeprowadzano dla każdego gospodarstwa oddzielnie.

¹ Szwajcarski Sekretarjat Chłopski w swych badaniach przy przeliczaniu dzieci i kobiet na dorosłego mężczyznę posługuje się następującą skalą:

Wiek:		Osoby męskie:		Osoby żeńskie:	
do 2	lat liczy się	0·1	dorośl. męzcz.	0·1	dorośl. męzcz.
od 3—4	" " "	0·2	" "	0·2	" "
5—7	" " "	0·3	" "	0·3	" "
8—10	" " "	0·4	" "	0·4	" "
11—12	" " "	0·5	" "	0·5	" "
13—14	" " "	0·7	" "	0·6	" "
15—17	" " "	0·9	" "	0·7	" "
powyżej 18	" " "	1·0	" "	0·8	" "

Należałoby jeszcze nadmienić, że koszty utrzymania obciążone są nie tylko wartością środków żywienia, lecz i wartością środków do prania bielizny, opałowymi i światła oraz wydatkami na reparacje inwentarza kuchennego.

Cyfry, jakie uzyskano w badanych gospodarstwach, odnoszące się do dziennego utrzymania osoby dorosłej, są następujące:

Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw	Dzienny koszt utrzymania osoby dorosłej
2— 3 ha	14	1'55 zł.
3— 5 „	44	1'60 „
5—10 „	131	1'50 „
10—15 „	100	1'67 „
15—30 „	113	1'88 „
30—50 „	30	1'92 „
średnia 2—50 „	432	1'68 „
„ 3—50 „	418	1'68 „

Ze wzrostem gospodarstwa wzrasta dzienny koszt utrzymania osoby dorosłej. W badanych gospodarstwach wyjątek stanowi grupa gospodarstw od 5—10 ha. Pochodzi to stąd, że w grupie tej większa część gospodarstw (72 na 132 gosp.) pochodzi z województw południowych, gdzie odżywianie włościan jest niższe, niż w województwach centralnych i zachodnich.

W braku podobnych badań za lata przeszłe nie można ustalić, czy koszt utrzymania rodzin włościańskich wzrósł, czy obniżył się.

Daje się skonstatować natomiast, że mimo wliczenia do kosztów utrzymania wszystkich świadczeń gospodarstwa rolnego, czynszu od kuchni i wynagrodzenia za pracę, dzienny koszt utrzymania wypadł bardzo nisko. Świadczy to, jak źle odżywiają się ludzie na wsi, a co z tem ściśle wiąże się, jaki dobrobyt panuje u włościan.

Rachunek gospodarstwa domowego, jak to powyżej zaznaczono, jest wspólnym dla rodziny i osób najętych. Wpływ stołowania osób najętych na koszt utrzymania jednej osoby dorosłej uwidacznia się w tem, że w gospodarstwach, stołujących najemników, dzienny koszt utrzymania wypadł wyżej, aniżeli w gospodarstwach, stołujących jedynie członków rodziny. Badania przeprowadzone w tym kierunku obejmowały dwie grupy gospodarstw: jedną, w której stołowało się ludzi obcych ponad 10% ogólnej liczby stołujących się, druga obejmowała pozostałe gospodarstwa, w których liczba obcych stołujących się wynosiła mniej niż 10%.

Cyfry dotyczące tego badania, przedstawiają się następująco:

Wielkość gospodarstw	Koszt utrzymania osoby dorosłej w gospodarstwach			
	Ilość gospodarstw	stołujących obcych	Ilość gospodarstw	nie stołujących obcych
		Z .		Zł.
2—3 ha	10	1'80	4	0'91
3—5 „	35	1'67	9	1'37
5—10 „	105	1'50	26	1'47
10—15 „	86	1'70	14	1'47
15—30 „	110	1'87	3	2'05
30—50 „	28	1'87	2	2'55
średnia 2—50 „	374	1'71	58	1'49
„ 3—50 „	364	1'70	54	1'53

Jaskrawo uwydatnia się w przytoczonych cyfrach zjawisko, że gospodarstwa, mające obcych na utrzymaniu, lepiej się odżywiają od gospodarstw bez obcych. Odbiegają od tego jedynie 3 gospodarstwa w grupie 15—30 ha i 2 w grupie 30—50 ha. Ponieważ zaś są to wyjątkowe gospodarstwa, należące do właścicieli, otrzymujących gotówkę z poza gospodarstwa rolnego, nie powinny być brane pod uwagę.

Ze wszystkich gospodarstw różnica pomiędzy kosztem utrzymania osoby dorosłej gospodarstw, stołujących obcych, a nie stołujących obcych wynosi 22 gr., czyli gospodarstwa, stołujące jedynie członków rodziny, zaoszczędziły 22 gr. na jednym dniu utrzymania osoby dorosłej.

Cyfra ta jest nadzwyczaj pouczająca dla rolników, zakładających gospodarstwa, i nie powinna być pominięta przy obejmowaniu gospodarstwa. Wpływ jej jest znaczny na ogólne koszty produkcji. Mnożąc średni koszt utrzymania w gospodarstwach, stołujących obcych, (1.71 zł.) przez 365 dni (ilość dni w roku), otrzymuje się roczny koszt utrzymania osoby dorosłej wynoszący 624'15 zł., zaś roczne utrzymanie w gospodarstwach bez obcych wynosi 543'85 złotych (1.49 zł. $\times$ 365), czyli roczny koszt utrzymania osoby obcej jest większy o 80'30 zł. od kosztu utrzymania członka rodziny.

Wysokość kosztów utrzymania zależna jest również od ilości rozchodowanej gotówki na gospodarstwo domowe. Wpływ ten charakteryzuje poniższe zestawienie.

Wpływ dokupionych produktów na koszty utrzymania.

Wielkość gospodarstw		Na jeden dzień utrzymania dokupiono produktów za groszy:															
		do 10		11—20		21—30		31—40		41—50		51—60		61—70		ponad 70	
		Ilość gospodarstw	Dzienny koszt utrzymania	Ilość gospodarstw	Dzienny koszt utrzymania	Ilość gospodarstw	Dzienny koszt utrzymania	Ilość gospodarstw	Dzienny koszt utrzymania	Ilość gospodarstw	Dzienny koszt utrzymania	Ilość gospodarstw	Dzienny koszt utrzymania	Ilość gospodarstw	Dzienny koszt utrzymania	Ilość gospodarstw	Dzienny koszt utrzymania
ha	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.	
2— 3	3	1·09	2	1·28	6	1·69	1	2·04	1	2·86	—	—	—	—	1	1·81	
3— 5	5	1·16	12	1·26	7	1·44	8	1·47	3	2·21	3	1·91	1	1·39	5	2·72	
5—10	7	0·98	41	1·28	37	1·39	24	1·67	8	1·99	8	2·04	4	2·04	2	2·30	
10—15	6	1·33	22	1·41	27	1·44	17	1·76	14	2·03	9	2·17	2	1·65	3	2·49	
15—30	5	1·19	23	1·50	26	1·70	17	1·66	13	1·97	8	2·27	6	2·31	15	2·78	
30—50	2	1·17	9	1·29	2	2·06	6	1·86	1	1·95	4	2·08	1	2·78	5	3·04	
średnia 2—50	28	1·15	109	1·35	105	1·51	73	1·69	40	2·04	32	2·13	14	2·11	31	2·72	
3—50	25	1·16	107	1·36	99	1·50	72	1·68	39	2·01	32	2·13	14	2·11	30	2·75	

Do obliczenia powyższych cyfr przyjęto przychody gotówkowe bez rozchodów na najem gospodarstwa domowego, czyli rozchody na dokupione środki utrzymania. Zależnie od ilości wydatkowanej gotówki na 1 dzień utrzymania przydzielano gospodarstwa do odpowiednich grup i otrzymano w ten sposób szereg cyfr, wskazujących na wzrost kosztów utrzymania ze wzrostem rozchodów gotówkowych na utrzymanie. Łączy się to ściśle z produkcją dla samozaopatrzenia. Jeśli gospodarstwa zaniedbują zaopatrywania się w produkty konsumpcyjne z własnego gospodarstwa i dokupują je, to koszt utrzymania takich gospodarstw jest droższy. Powodem tego są koszty i zarobek pośrednictwa przy dokupywaniu środków żywności, których gospodarstwo nie ponosi przy konsumpcji produktów, uzyskanych z własnego warsztatu.

Ilość dni utrzymania osób dorosłych na gospodarstwo:

Wielkość gospodarstw:	Gospodarstwo rolne:	Przedsiębiorstwa uboczne:	Gospodarstwo prywatne:	Razem:	Rocznie osób dorosłych:
	Dni	Dni	Dni	Dni	
2— 3 ha	102·64	101·32	1344·66	1548·62	4 243
3— 5 „	152·95	88·50	1365·12	1606·57	4 402
5—10 „	189·85	63·56	1555·21	1808·62	4 955
10—15 „	313·44	47·84	1721·23	2082·51	5 706
15—30 „	433·36	51·27	1616·04	2100·67	5 755
30—50 „	787·84	21·88	1779·29	2589·01	7 093
średnia 2—50 „	317·10	57·57	1598·93	1973·60	5 407
3—50 „	324·28	56·11	1607·44	1987·83	5 446

Ilości dni utrzymania osób dorosłych, przypadające na gospodarstwo, ulegają wzrostowi ze wzrostem obszaru gospodarstw. W gospodarstwach od 2—3 ha przypada okragło 1560 dni, albo 4·2 osób dorosłych, od 3—5 ha wzrasta do 1600 dni (4·4 osób), od 5—10 ha 1800 dni (prawie 5 osób), od 10—15 ha 2080 dni (5·7 osób), od 30 do 50 ha 2590 dni (7 osób). Powodem takiego ustosunkowania jest większa ilość osób obcych (najemników) na utrzymaniu w gospodarstwach średnich i dużych oraz większa ilość członków rodziny. W gospodarstwach od 2—3 ha na utrzymaniu było 102 dni osób obcych, a w gospodarstwach od 30 do 50 ha 787 dni — czyli więcej o 685 dni. Przy członkach rodziny różnica ta wynosi 435 dni.

Część kosztów utrzymania w gospodarstwach włościąskich pokrywa własna produkcja, a część uzupełniana jest przez kupno. Badania, dotyczące dokupna produktów na utrzymanie, ilustrują cyfry ujęte w tablicach na str. 26—28. Wydatki gotówkowe na wymienionych tablicach zestawiono według ważniejszych produktów na gospodarstwo i osobę dorosłą. Przyczem wydatki na gospodarstwo odnoszą się do rocznego okresu, a na osobę także do jednego dnia.

Roczne wydatki gotówkowe na gospodarstwo w badanych gospodarstwach wypadły następująco:

Wielkość gospodarstw:	Roczne wydatki gotówkowe na gospodarstwo:
	Zł.
2—3 ha	399·55
3—5 „	506·92
5—10 „	462·08

Zestawienie rocznych wydatków gotówkowych na gospodarstwo.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2—3 ha		3—5 ha		5—10 ha		10—15 ha		15—30 ha		30—50 ha		Średnia 2—50 ha		Średnia 3—50 ha	
	14	Zł	44	Zł	131	Zł	100	Zł	113	Zł	30	Zł	432	Zł	418	Zł
ILOŚĆ GOSPODARSTW																
Mięso	37-34		52-87		46-20		73-94		90-45		117-17		69-52		70-59	
Thuszcz	25-58		43-25		46-57		72-79		59-01		69-23		56-44		57-48	
Mąka, kasza	55-69		43-42		21-48		29-12		30-31		49-00		30-81		29-98	
Ryż	8-21		6-85		8-38		9-07		9-59		6-98		8-60		8-61	
Groch, fasola	0-41		2-01		1-52		2-95		2-74		2-17		2-23		2-29	
Warzywa	1-72		1-92		3-12		2-31		3-74		4-57		3-03		3-07	
Owoce	1-34		1-95		3-96		5-06		6-65		3-74		4-61		4-72	
Cukier	30-94		43-17		41-75		63-36		67-73		83-52		56-24		57-09	
Kawa	19-32		8-29		4-75		8-61		8-97		9-16		7-89		7-50	
Herbata	3-91		4-30		4-02		6-77		9-66		6-71		6-34		6-43	
Pieczywo	8-35		32-32		15-69		20-71		21-82		18-23		20-09		20-48	
Sól	8-82		11-86		12-39		17-21		18-96		22-12		15-73		15-96	
Przyprawy	4-80		7-29		8-70		13-51		15-70		29-57		12-82		13-09	
Słedzie	0-97		2-44		3-81		6-90		7-59		9-20		5-66		5-82	
Wódka	3-92		15-55		20-50		12-43		30-31		15-59		22-13		22-74	
Inne napoje	—		3-20		2-55		6-87		7-23		3-81		4-85		5-01	
Inwent. kuchenny i rep.	7-76		18-33		24-37		30-23		41-56		47-93		30-71		31-48	
Mydło	12-11		14-81		14-70		20-63		21-00		28-33		18-59		18-81	
Środki opałowe	61-30		74-62		66-56		94-95		116-59		130-19		91-29		92-29	
Światło	14-50		16-63		16-00		19-63		27-04		27-02		20-51		20-71	
Miód	1-04		0-69		0-39		0-72		0-52		0-60		0-57		0-55	
Różne	91-52		101-15		94-67		113-40		213-04		390-76		151-08		153-08	
Suma																
	399-55		506-92		462-08		641-17		810-21		1075-60		639-74		647-78	

Zestawienie rocznych wydatków gotówkowych na osobę dorosłą.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2—3 ha		3—5 ha		5—10 ha		10—15 ha		15—30 ha		30—50 ha		Średnia 2—50 ha		Średnia 3—50 ha	
	Zł	14	Zł	44	Zł	131	Zł	100	Zł	113	Zł	30	Zł	432	Zł	418
ILOŚĆ GOSPODARSTW																
Mięso	8'80		12'01		9'32		12'96		15'72		16'52		12'86		12'96	
Tuszcze	6'03		9'83		9'40		12'76		10'25		9'76		10'44		10'56	
Mąka, kasza	13'13		9'87		4'34		5'10		5'27		6'91		5'70		5'50	
Ryż	1'93		1'56		1'69		1'59		1'67		0'98		1'59		1'58	
Groch, fasola	0'09		0'46		0'31		0'52		0'47		0'31		0'41		0'42	
Warzywa	0'41		0'43		0'63		0'41		0'65		0'65		0'56		0'57	
Owoce	0'32		0'44		0'80		0'89		1'16		0'52		0'85		0'87	
Cukier	7'29		9'81		8'43		11'10		11'77		11'77		10'40		10'48	
Kawa	4'56		1'88		0'96		1'51		1'56		1'29		1'46		1'38	
Herbata	0'92		0'97		0'81		1'19		1'68		0'95		1'17		1'18	
Pieczywo	1'97		7'34		3'16		3'63		3'79		2'57		3'72		3'75	
Sól	2'08		2'69		2'50		3'01		3'29		3'12		2'91		2'93	
Przyprawy	1'13		1'65		1'76		2'37		2'73		4'17		2'37		2'40	
Śledzie	0'23		0'55		0'77		1'21		1'32		1'29		1'05		1'07	
Wódka	0'92		3'53		4'14		3'93		5'26		2'20		4'09		4'18	
Inne napoje	—		0'73		0'51		1'20		1'26		0'54		0'90		0'92	
Inwent. kuch. i rep.	1'83		4'16		4'92		5'30		7'22		6'76		5'68		5'78	
Mydło	2'85		3'37		2'97		3'62		3'65		3'99		3'44		3'45	
Środki opałowe	14'45		16'96		13'43		16'64		20'26		18'36		16'88		16'95	
Światło	3'42		3'78		3'23		3'44		4'70		3'81		3'79		3'80	
Miód	0'24		0'16		0'07		0'13		0'09		0'08		0'10		0'10	
Różne	21'57		22'98		19'10		19'87		37'01		55'09		27'94		28'11	
Suma . .	94'17		115'16		93'25		112'38		140'78		151'64		118'31		118'94	

Zestawienie dziennych wydatków gotówkowych na osobę dorosłą.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia 2—50 ha	Średnia 3—50 ha
	gr	gr	gr	gr	gr	gr	gr	gr
IŁOŚĆ GOSPODARSTW	14	44	131	100	113	30	432	418
Mięso	2-411	3-291	2-554	3-550	4-306	4-525	3-522	3-551
Tłuszcze	1-652	2-692	2-575	3-495	2-8-9	2-674	2-860	2-892
Mąka, kasza	3-596	2-703	1-188	1-398	1-443	1-893	1-561	1-508
Ryż	0-530	0-427	0-463	0-436	0-457	0-269	0-436	0-433
Groch, fasola	0-026	0-125	0-084	0-142	0-130	0-084	0-113	0-115
Warzywa	0-111	0-119	0-173	0-111	0-178	0-177	0-153	0-155
Owoce	0-087	0-121	0-219	0-243	0-317	0-145	0-234	0-237
Cukier	1-998	2-687	2-309	3-042	3-224	3-226	2-850	2-872
Kawa	1-248	0-516	0-263	0-413	0-427	0-354	0-400	0-378
Herbata	0-253	0-266	0-222	0-325	0-460	0-259	0-321	0-323
Pieczywo	0-539	2-012	0-867	0-994	1-039	0-704	1-018	1-030
Sól	0-570	0-738	0-685	0-826	0-902	0-854	0-797	0-803
Przyprawy	0-310	0-453	0-481	0-649	0-747	1-142	0-650	0-659
Słódzie	0-063	0-152	0-211	0-331	0-361	0-355	0-287	0-292
Wódka	0-253	0-968	1-133	1-077	1-443	0-602	1-121	1-144
Inne napoje	—	0-200	0-141	0-330	0-344	0-147	0-246	0-252
Inwent. kuch i rep.	0-501	1-141	1-348	1-452	1-979	1-851	1-556	1-583
Mydło	0-782	0-922	0-813	0-991	1-000	1-094	0-942	0-946
Środki opałowe	3-958	4-645	3-680	4-560	5-550	5-029	4-625	4-643
Światło	0-936	1-035	0-885	0-943	1-287	1-044	1-039	1-042
Miód	0-067	0-043	0-021	0-035	0-025	0-023	0-029	0-028
Różne	5-909	6-296	5-234	5-446	10-141	15-094	7-655	7-701
Suma	25-800	31-552	25-549	30-789	38-569	41-545	32-415	32-587

Wielkość gospodarstw:	Roczne wydatki gotówkowe na gospodarstwo: Zł.
10—15 ha	641·17
15—30 „	810·21
30—50 „	1075·60
średnia 2—50 „	639·74
„ 3—50 „	647·78

Ze wzrostem obszaru gospodarstwa zwiększają się wydatki gotówkowe na gospodarstwo domowe. Powodem tego jest, jak to wyżej wykazano, większa ilość stołujących się w gospodarstwach większych oraz większa zamożność gospodarstwa, pozwalająca na lepsze odżywianie.

Przyjmując ilość osób stołujących się i roczne wydatki gotówkowe na gospodarstwo domowe w gospodarstwach od 2—3 ha za 100, otrzymuje się cyfry, wskazujące na nierównomierny wzrost tych wielkości ze wzrostem obszaru gospodarstw.

Wielkość gospodarstw:	Ilość osób stołujących się:	Roczne wydatki na gospodarstwo domowe:
2— 3 ha	100	100
3— 5 „	104	127
5—10 „	117	116
10—15 „	135	161
15— 30 „	136	203
30—50 „	167	269

Ilość stołujących się wzrasta w gospodarstwach od 30—50 ha do 167 w stosunku do ilości stołujących się w gospod. od 2—3 ha, przyjętej za 100, natomiast wydatki gotówkowe na gospodarstwo domowe wzrosły do 269, czyli wzrost wydatków gotówkowych jest większy, aniżeli osób stołujących się. Widzimy więc, że dokupywanie produktów gospodarstwa domowego w gospodarstwach większych na osobę jest większe, aniżeli w gospodarstwach drobnych. Potwierdzają to również poniższe cyfry dziennych i rocznych wydatków gotówkowych na osobę w poszczególnych kategoriach gospodarstw.

Wydatki gotówkowe na utrzymanie osoby dorosłej.

Wielkość gospodarstw:	Roczne: Zł.	Dzienne: gr.
2— 3 ha	94·17	25·80
3— 5 „	115·16	31·55
5—10 „	93·25	25·55
10—15 „	112·38	30·79
15—30 „	140·78	38·57
30—50 „	151·64	41·54
średnia 2—50 „	118·31	32·41
„ 3—50 „	118·94	32·59

Odchylenia, jakie występują pomiędzy poszczególnymi kategorjami gospodarstw, wskazują na pewną prawidłowość. Mianowicie daje się zauważyć wyraźny wzrost wydatków na osobę ze wzrostem gospodarstw. Nie ulega tej prawidłowości jedynie grupa gospodarstw od 5—10 ha, w której jest duża przewaga gospodarstw, pochodzących z województw południowych. Widoczna jest większa konsumpcja towarów dokupionych w gospodarstwach większych.

Z towarów dokupowanych dla gospodarstwa domowego najważniejsze są: mięso, tłuszcze, mąka i kasza, cukier, pieczywo, napoje alkoholowe, środki do prania, środki opałowe i światło (zestawienia na str. 26—28).

Dokupno mięsa, rozpowszechnione we wszystkich gospodarstwach, występuje częściej w gospodarstwach większych; w gospodarstwach mniejszych wynosi rocznie na osobę 9—12 zł., większych 13—16 zł., a przeciętnie ze wszystkich gospodarstw 12·86 zł. rocznie na osobę dorosłą, lub 3½ gr. dziennie na osobę dorosłą.

Tłuszczu dokupowały gospodarstwa przeciętnie ze wszystkich gospodarstw za 10·44 zł. rocznie na osobę dorosłą lub za niecałe 3 gr. dziennie na osobę. Ze wzrostem obszaru gospodarstwa zwiększa się dokupno tłuszczu i osiąga punkt kulminacyjny w gospodarstwach od 10—15 ha, powyżej 15 ha dokupno tłuszczu zmniejsza się. Powodem tego jest, że gospodarstwa mniejsze zabijają dla swych potrzeb najwyżej 1 sztukę trzody chlewnej, z której tłuszcz i słonina nie wystarcza na cały rok i zmuszone są dokupować, na-

tomiast gospodarstwa większe zabijają po 2 i więcej sztuk trzody, a tłuszcz stąd otrzymany zupełnie pokrywa zapotrzebowanie.

Mąkę i kaszę dokupują częściej gospodarstwa mniejsze, którym własna produkcja nie wystarcza do zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego, lecz i w gospodarstwach większych często spotyka się dokupno mąki i kaszy. Ogólnie można powiedzieć, że dokupno mąki i kaszy dotyczy lepszych gatunków, których gospodarstwo nie produkuje u siebie, a których potrzebuje najczęściej na święta i uroczystości rodzinne. Wydatki na dokupno mąki i kaszy wypadły przeciętnie na osobę rocznie 5·70 zł., zaś na osobę i dzień 1½ grosza. Od tej przeciętnej odbiegają najbardziej wydatki gospodarstw od 2—3 ha, wynoszące rocznie na osobę 13·13 zł. a dziennie 3·6 groszy. Widocznem jest, że produkcja rolna tych gospodarstw jest za mała, by mogła pokryć zapotrzebowanie mąki i kaszy.

Ryż nie stanowił dla badanych gospodarstw ważnego środka żywnościowego, o czem świadczą wydatki na dokupno ryżu, wynoszące rocznie na gospodarstwo 8·60 zł., rocznie na osobę dorosłą 1·59 zł., dziennie na osobę 0·4 gr.

Roczna konsumpcja cukru na osobę dorosłą zwiększa się ze wzrostem obszaru gospodarstwa.

Wydatki gotówkowe na dokupno cukru.

Wielkość gospodarstw:	Rocznie		Dziennie
	Na gospodarstwo: Zł.	Na osobę dorosłą: Zł.	Na osobę dorosłą: gr.
2— 3 ha	30·94	7·29	2·0
3— 5 „	43·17	9·81	2·7
5—10 „	41·75	8·43	2·3
10—15 „	63·36	11·10	3·0
15—30 „	67·73	11·77	3·2
30—50 „	83·52	11·77	3·2
średnia 2—50 „	56·24	10·40	2·8
„ 3—50 „	57·09	10·48	2·9

W gospodarstwach od 2—3 ha rocznie na osobę przypada najmniej wydatków na cukier (7·29 zł.), zaś w gospodarstwach od 15 do 50 ha najwięcej (11·77 zł.). Przeciętna, jaką uzyskano ze wszystkich

gospodarstw, wydaje się być dosyć wysoka, odpowiada ona mniej więcej 7 kg. cukru rocznie na osobę dorosłą. Uwzględniając dużą konsumpcję mleka w gospodarstwach włościańskich, można przypuszczać, że konsumpcja cukru jest luksusowa.

Dokupno pieczywa rozpowszechnione jest we wszystkich gospodarstwach w ograniczonej ilości. Dokupuje się zwłaszcza pieczywo dla dzieci i chorych osób. Wydatki na ten cel rocznie na osobę są bardzo małe i wynoszą 3·72 zł.

Kawy najwięcej dokupują gospodarstwa od 2—3 ha (rocznie na osobę 4·56 zł.), w pozostałych zaś gospodarstwach wydatki na kawę są bardzo małe, przeciętnie ze wszystkich gospodarstw wynoszą rocznie na osobę dorosłą 1·46 zł.

Wydatki na sól wypadły rocznie na osobę 2·91 zł.

Dokupno wódki i innych napojów wynosi rocznie na osobę dorosłą 5·00 zł. Wydatki te dotyczą okazyjnych poczęstunków robotników.

Koszty sporządzenia i naprawy inwentarza kuchennego obciążają dzienny koszt utrzymania osoby dorosłej przeciętnie 1 $\frac{1}{2}$ -groszową kwotą, zaś roczny — kwotą 5·68 zł.

Mydło i środki do prania wynoszą rocznie na osobę dorosłą 3·44 zł. — ilość ta jest zbyt niska.

Największą pozycję w wydatkach gospodarstwa domowego stanowią wydatki na opał, wynoszące przeciętnie rocznie na gospodarstwo 91·29 zł., rocznie na osobę dorosłą 16·88 zł., zaś dziennie na osobę dorosłą 4·6 gr.

Dokupywane środki opałowe obejmują przeważnie węgiel i drzewo. Dokupno torfu należy do rzadkości; na 432 gospodarstw dokupywało torf 15 gospodarstw.

Dokupno środków opałowych.

Na a) gospodarstwo.

Kategorie gospodarstw:	Węgiel: Zł.	Drzewo i torf: Zł.	Razem: Zł.
2— 3 ha	26·36	34·94	61·30
3— 5 „	46·17	28·45	74·62
5—10 „	35·31	31·25	66·56
10—15 „	48·23	46·72	94·95
15—30 „	77·35	39·24	116·59

Kategorie gospodarstw:	Węgiel: Zł.	Drzewo i torf: Zł.	Razem: Zł.
30—50 „	87·34	42·85	130·19
średnia 2—50 „	53·73	37·56	91·29
„ 3—50 „	54·64	37·65	92·29

b) Podział procentowy.

	Węgiel: %	Drzewo i torf: %	Razem: %
2— 3 ha	43·00	57·00	100·—
3— 5 „	61·87	38·13	100·—
5—10 „	53·05	46·95	100·—
10—15 „	50·80	49·20	100·—
15—30 „	66·34	33·66	100·—
30—50 „	67·09	32·91	100·—
średnia 3—50 „	58·86	41·14	100·—
„ 3—50 „	59·20	40·80	100·—

Udział wydatków na węgiel w ogólnych rozchodach pieniężnych na kupno środków opałowich, poza grupą gospodarstw od 2—3 ha, wynosi przeszło 50% (średnio 58%). Odchylenia, występujące między poszczególnymi wielkościami gospodarstw, są wynikiem współzależności, jaka istnieje między dokupnem węgla a pochodzeniem gospodarstwa; gospodarstwa z województw zachodnich (pomorskie, poznańskie i śląskie) prawie wszystkie dokupywały węgiel, z województw centralnych (łódzkie, warszawskie, kieleckie, lubelskie i białostockie) i południowych (krakowskie, lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie) w mniejszej ilości, zaś z województw wschodnich (wołyńskie, poleskie, nowogródzkie i wileńskie) bardzo rzadko. Przeciętne grup gospodarstw ukształtowały się więc odpowiednio do przewagi gospodarstw, pochodzących z poszczególnych województw. Z 432 gospodarstw dokupywało węgiel 194 gospodarstw (44·9%), z tego w grupie od 2—3 ha 7 gosp., od 3—5 ha 19 gosp., od 5—10 ha 55 gosp., od 10—15 ha 46 gosp., od 15—30 ha 54 gosp., od 30—50 ha 13 gosp.

Dzieląc wydatki na węgiel poszczególnych grup gospodarstw przez cenę przeciętną, która wynosiła 5.— zł. za 100 kg węgla, otrzymuje się średnie ilości węgla przypadające na gospodarstwo.

Ilość węgla na gospodarstwo.

(Roczna konsumpcja.)

Kategorie gospodarstw:	q
2— 3 ha	5·27
3— 5 „	9·23
5—10 „	7·06
10—15 „	9·65
15—30 „	15·47
30—50 „	17·47
średnia 2—50 „	10·75
„ 3—50 „	10·93

Roczna konsumpcja węgla w badanych gospodarstwach wynosiła przeciętnie 10.— q na gospodarstwo. Odchylenia średnich poszczególnych grup gospodarstw od tej przeciętnej wskazują na niższą konsumpcję węgla w gospodarstwach małych i średnich.

Do ważniejszych wydatków należą jeszcze wydatki na światło (3·79 zł. rocznie na osobę dorosłą). Pozostałe wymienione w zestawieniu wydatki na groch, fasolę, warzywa, owoce, herbatę, przyprawy, śledzie, miód są bardzo małe i wyróżnianie ich tutaj wydaje się być zbyteczne.

Należy jeszcze nadmienić, że w wydatkach gospodarstwa domowego z wyszczególnieniem „różne“ mieszczą się rozchody kasowe na dokupione produkty, które nie dały się umieścić pod żadnem z wymienionych kont. Różne wydatki wypadły dosyć wysoko (27·94 zł. rocznie na osobę) i świadczą obok wyszczególnionych kont, jak urozmaicone jest żywienie włościan polskich.

Cyfry, dotyczące wartości produktów, dostarczanych z gospodarstwa rolnego dla domowego, zestawiono w tablicach na str. 36—38. Podobnie, jak dla wydatków gotówkowych gospodarstwa domowego, zestawienia te podano na gospodarstwo i osobę dorosłą.

Wartość produktów, pobranych z gospodarstwa rolnego przez gospodarstwo domowe.

Wielkość gospodarstw:	Rocznie		Dziennie Na osobę dorosłą: gr.
	Na gospodarstwo: Zł.	Na osobę dorosłą: Zł.	
2— 3 ha	1352·90	318·86	87·36
3— 5 „	1473·25	334·71	91·70
5—10 „	1784·02	360·03	98·64
10—15 „	2408·65	422·17	115·66
15—30 „	2682·86	466·46	127·71
30—50 „	3255·71	458·99	125·75
średnia 2—50 „	2220·30	410·64	112·50
„ 3—50 „	2249·35	413·01	113·15

I tutaj mamy do czynienia z tem zjawiskiem, że ze wzrostem gospodarstwa zwiększa się wartość produktów, dostarczonych z gospodarstwa rolnego nie tylko w cyfrach na gospodarstwo, lecz i na osobę. Lepsze odżywianie się w gospodarstwach większych powoduje większe wydatki gotówkowe na gospodarstwo domowe i pobieranie z gospodarstwa rolnego większej ilości produktów.

Do najważniejszych produktów, pobieranych z gospodarstwa rolnego przez gospodarstwo domowe, należy zaliczyć zboża i produkty zbożowe, ziemniaki, warzywa, mleko i przetwory mleczne, mięso z trzody chlewnej, jaja, drzewo i furmanki. Udział tych produktów w ogólnych świadczeniach gospodarstwa rolnego ilustruje zestawienie na str. 39.

Zbóż i produktów zbożowych konsumują więcej gospodarstwa średnie i większe, drobne zaś mniej. Przeciętnie rocznie na osobę dorosłą przypada 113 zł. wartości zbóż i przetworów zbożowych, w gospodarstwach drobnych 75—100 zł., średnich i dużych 120—130 zł. Udział wartości zbóż i produktów zbożowych w ogólnych świadczeniach gospodarstwa rolnego waha się w poszczególnych kategoriach gospodarstw; w gospodarstwach od 2—3 ha wynosi 23%, od 3—5 ha — 26%, od 5—10 ha — 28%, od 10—15 ha — 28%, od 15—30 ha — 26%, od 30—50 ha — 28%, zaś średnio ze wszystkich gospodarstw — 27%.

Świadczenia gospodarstwa rolnego dla domowego.
(Rocznie na gospodarstwo).

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia 2—50 ha	Średnia 3—50 ha
	14 Zł	44 Zł	131 Zł	100 Zł	113 Zł	30 Zł	432 Zł	418 Zł
ILOŚĆ GOSPODARSTW								
Zboża i przetwory zbożowe	315·68	392·16	500·47	685·51	712·88	923·35	611·22	621·10
Ziemiaki	136·67	161·89	159·38	204·15	224·19	323·13	197·58	199·62
Warzywa	58·35	55·87	50·94	64·47	75·22	49·39	61·06	61·15
Owoce	49·11	27·31	23·23	35·63	37·69	25·39	31·29	30·69
Bydło rogacie (mięso)	—	0·80	5·99	1·60	9·46	60·—	8·91	9·21
Mleko	454·30	379·25	516·88	561·13	575·87	530·37	527·44	529·89
Przetwory mleczne	40·62	125·54	85·02	220·09	269·94	437·08	191·79	196·86
Trzoda chlewna (mięso i tuszcz)	131·96	102·76	187·99	304·94	379·65	452·67	273·08	277·81
Drób (mięso)	8·93	24·93	16·83	34·20	54·14	70·08	34·87	35·75
Jaja	46·93	67·47	61·70	97·17	108·07	114·09	85·79	87·09
Miód	1·34	5·44	8·66	2·59	10·55	9·15	7·22	7·42
Drzewo	46·86	25·40	40·72	58·30	87·90	93·53	59·44	59·86
Furnanki	29·24	59·07	81·24	111·05	102·82	112·49	92·01	94·11
Różne	32·91	45·36	44·97	27·82	34·48	54·99	38·60	38·79
Razem	1.352·90	1.473·25	1.784·02	2.408·65	2.682·86	3.255·71	2.220·30	2.249·35

Świadczenia gospodarstwa rolnego dla domowego.

(Rocznie na osobę dorosłą).

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15-30 ha	30-50 ha	Średnia 2-50 ha	Średnia 3-50 ha
	14 Zł	44 Zł	131 Zł	100 Zł	113 Zł	30 Zł	432 Zł	418 Zł
ILOŚĆ GOSPODARSTW								
Zboża i przetwory zbożowe	74.40	89.10	101.—	120.15	123.88	130.18	113.04	114.04
Ziemiaki	32.21	36.78	32.16	35.78	38.95	45.56	36.54	36.65
Warzywa	13.76	12.69	10.28	11.30	13.07	6.96	11.29	11.23
Owoce	11.57	6.21	4.69	6.25	6.55	3.58	5.79	5.64
Bydło rogate (mięso)	—	0.18	1.20	0.28	1.64	8.46	1.65	1.69
Mleko	107.08	86.17	104.32	98.35	100.07	74.76	97.55	97.30
Przetwory mleczne	9.57	28.52	17.16	38.58	46.90	61.62	35.47	36.14
Trzoda chlewna (mięso i tłuszcz)	31.10	23.35	37.94	53.45	66.25	63.82	50.51	51.01
Droń (mięso)	2.11	5.66	3.39	5.99	9.41	9.88	6.45	6.56
Jaja	11.06	15.33	12.45	17.03	18.78	16.09	15.87	15.99
Miód	0.31	1.23	1.75	0.45	1.83	1.29	1.34	1.36
Drzewo	11.04	5.77	8.22	10.22	15.27	13.18	10.99	10.99
Furnanki	6.89	13.42	16.40	19.46	17.87	15.86	17.02	17.28
Różne	7.76	10.30	9.07	4.88	5.99	7.75	7.13	7.13
Razem	318.86	334.71	360.03	422.17	466.46	458.99	410.64	413.01

Świadczenia gospodarstwa rolnego dla domowego.
(*Dziennie na osobę dorosłą.*)

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2—3 ha		3—5 ha		5—10 ha		10—15 ha		15—30 ha		30—50 ha		Średnia 2—50 ha		Średnia 3—50 ha	
	gr		gr		gr		gr		gr		gr		gr		gr	
IŁOŚĆ GOSPODARSTW																
	14		44		131		100		113		30		432		418	
Zboża i przetwory zbożowe	20 384		24 411		27 671		32 917		33 937		35 665		30 969		31 245	
Ziemiaki	8 825		10 077		8 812		9 803		10 672		12 481		10 011		10 042	
Warzywa	3 768		3 477		2 816		3 096		3 581		1 908		3 094		3 076	
Owoce	3 171		1 700		1 285		1 711		1 794		0 981		1 585		1 544	
Bydło rogate (mięso)	—		0 050		0 331		0 077		0 450		2 317		0 451		0 463	
Mleko	29 336		23 607		28 579		26 945		27 413		20 485		26 725		26 657	
Przetwory mleczne	2 623		7 814		4 701		10 569		12 850		16 882		9 718		9 903	
Trzoda chlewna (mięso i tłuszcz)	8 521		6 396		10 394		14 643		18 073		17 484		13 837		13 975	
Drób (mięso)	0 577		1 552		0 930		1 642		2 577		2 707		1 767		1 798	
Jaja	3 031		4 200		3 411		4 666		5 145		4 407		4 347		4 381	
Miod	0 086		0 338		0 479		0 124		0 502		0 353		0 366		0 373	
Drzewo	3 026		1 581		2 252		2 799		4 184		3 612		3 012		3 011	
Furmanki	1 888		3 676		4 492		5 333		4 895		4 345		4 662		4 735	
Różne	2 125		2 823		2 486		1 336		1 641		2 124		1 956		1 951	
Razem	87 361		91 702		98 639		115 661		127 714		125 751		112 500		113 154	

Zboża i produkty zbożowe (rocznie na osobę dorosłą):

Wielkość gospodarstw:	Dokupione: Zł.	Z własnego gospodarstwa: Zł.	Razem: Zł.
2— 3 ha	13·13	74·40	87·53
3— 5 „	9·87	89·10	98·97
5—10 „	4·34	101·00	105·34
10—15 „	5·10	120·15	125·25
15—30 „	5·27	123·88	129·15
30—50 „	6·91	130·18	137·09
średnia 2—50 „	5·70	113·04	118·74
„ 3—50 „	5·50	114·04	119·54

Udział wartości produktów zbożowych dokupionych (bez pieczywa) w ogólnej wartości produktów zbożowych, przypadającej rocznie na osobę dorosłą, wynosi w gospodarstwach od 2—3 ha — 15 %, od 3—5 ha — 9·97%, od 5—10 ha — 4·12%, od 10—15 ha — 4·07%, od 15—30 ha — 4·08%, od 30—50 ha 5·04%, przeciętnie ze wszystkich gospodarstw 4·80%. Innymi słowy, im mniejsze gospodarstwo, tem więcej dokupuje produktów zbożowych na jedną osobę rocznie. Widocznem jest, że własna produkcja zbóż konsumcyjnych tych gospodarstw jest niewystarczająca, by mogła pokryć zapotrzebowanie.

Zapotrzebowanie ziemniaków w badanych gospodarstwach pokrywa przeważnie własna produkcja. Cyfry, dotyczące konsumpcji ziemniaków, wypadły najwyżej w gospodarstwach od 30—50 ha (45 zł. na osobę rocznie), zaś przeciętna ze wszystkich gospodarstw wynosi 36·54 zł., co daje 522 kg rocznie na osobę dorosłą. Z tego 15—20% wraca zpowrotem do gospodarstwa rolnego, t. j. około 80 kg, czyli okrągło rocznie na osobę dorosłą przypada 440 kg ziemniaków, zaś dziennie 1·20 kg.

Z warzyw najwięcej konsumują gospodarstwa kapusty. Spotyka się też konsumpcję ogórków, marchwi, buraków ćwikłowych oraz innych warzyw. Wogóle spożycie warzyw w gospodarstwach włościańskich jest nadzwyczaj rozmaite, lecz dotyczy tylko małej ilości. Cyfry, dotyczące konsumpcji warzyw, wypadły dosyć nisko i średnio rocznie na osobę dorosłą wynoszą 11·29 zł., zaś dziennie na osobę dorosłą 3 gr. Udział wartości warzyw w ogólnych świadczeniach wynosi przeciętnie 2·75%.

Brak planowego przetwórstwa owoców, poza suszeniem, jest powodem małej konsumpcji owoców oraz małego zainteresowania

się tą gałęzią. Rocznie na osobę dorosłą przypada przeciętnie owoców za 5·79 zł. Odchylenia od przeciętnej w poszczególnych kategoriach gospodarstw są duże, a największe w grupie gospodarstw od 2—3 ha, w której rocznie na osobę przypada 11·57 zł. na owoce. Chcąc zbadać całą konsumpcję, należy dodać dokupno, które wynosi rocznie na osobę dorosłą 0·85 zł.

Hodowla zwierząt dostarcza dla gospodarstwa domowego różnych produktów. Za najważniejsze należy uważać mięso i tłuszcz z hodowli trzody chlewnej, mleko i jaja.

Konsumcja mięsa z hodowli bydła rogatego jest bardzo mało rozpowszechniona i wynosi przeciętnie rocznie na osobę 1·65 zł. Natomiast trzoda chlewna dostarcza podstawowych produktów konsumpcyjnych, t. j. mięsa i tłuszczu następującej wartości:

Wartość mięsa i tłuszczu trzody chlewnej, dostarczonych z gospodarstwa rolnego dla domowego:

Kategorie gospodarstw:	Rocznie na gospodarstwo: Zł.	Rocznie na osobę dorosłą: Zł.
2— 3 ha	131·96	31·10
3— 5 „	102·76	23·35
5—10 „	187·99	37·94
10—15 „	304·94	53·45
15—30 „	379·65	66·25
30—50 „	452·67	63·82
średnia 2—50 „	273·08	50·51
„ 3—50 „	277·81	51·01

Konsumcja mięsa i tłuszczu (na osobę dorosłą rocznie):

Wielkość gospodarstw:	Mięso i tłuszcz		Razem: Zł.
	Dokupione: Zł.	Z własnej produkcji: Zł.	
2— 3 ha	14·83	33·21	48·04
3— 5 „	21·84	29·19	51·03
5—10 „	18·72	42·53	61·25
10—15 „	25·72	59·72	85·44
15—30 „	25·97	77·30	103·27
30—50 „	25·28	82·16	107·44
średnia 2—50 „	23·30	58·61	81·91
„ 3—50 „	23·52	59·26	82·78

Mięso i tłuszcze z własnej produkcji obejmują wartość mięsa bydła rogatego, trzody chlewnej i drobiu, pobranego z gospodarstwa rolnego.

Powyższe zestawienie wyraźnie stwierdza wzrost konsumpcji mięsa i tłuszczu ze wzrostem gospodarstwa. Dotyczy to nie tylko produkcji własnej, ale i dokupionego mięsa i tłuszczu.

Udział wartości mięsa bydła rogatego w ogólnych świadczeniach gospodarstwa rolnego wynosi 0·40%, trzody chlewnej 12·30%, drobiu 1·57%, czyli najważniejszym z tych trzech kategorii zwierząt jest trzoda chlewna. Uwzględniając to, co powiedziano w pierwszej części badań nad rentownością gospodarstw włościańskich o dochodzie surowym trzody chlewnej (str. 80), należy podnieść ważność tej gałęzi nie tylko ze względu na to, że trzoda chlewna podnosi dochodowość gospodarstwa, lecz i z tego względu, że dostarcza ona podstawowego środka żywności (tłuszczu) i jest okazją do pożytecznego zatrudnienia sił roboczych włościanina, zwłaszcza gospodyń.

Procentowy udział mięsa i tłuszczu dokupionych i uzyskanych z własnej produkcji w ogólnej konsumpcji uwiadcniają poniższe cyfry:

Kategorie gospodarstw:	Mięso i tłuszcze		Razem:
	Dokupione: %	Z własnej produkcji: %	
2— 3 ha	30·87	69·13	100
3— 5 „	42·80	57·20	100
5—10 „	30·56	69·44	100
10—15 „	30·10	69·90	100
15—30 „	25·15	74·85	100
30—50 „	23·54	76·46	100
średnia 2—50 „	28·45	71·55	100
„ 3—50 „	28·41	71·59	100

Następnym produktem hodowli bydła jest mleko, które ulega dużej konsumpcji w gospodarstwach włościańskich. Cyfry, dotyczące spożycia mleka w różnych kategoriach gospodarstw są różne: najmniejsze w gospodarstwach od 30—50 ha (rocznie na osobę dorosłą 74·76 zł., dziennie 20 gr.), największe w gospodarstwach od 2—3 ha (rocznie na osobę 107·08 zł., dziennie 29 gr.). W pozostałych grupach gospodarstw cyfry te wahają się w granicach od 86—104 zł. na osobę rocznie. Przeciętna ze wszystkich gospodarstw, wynosząca 26·7 gr. dziennie na osobę wydaje się być duża. Dzieląc tę cyfrę przez 24 (przeciętna cena mleka, po jakiej liczono za mleko dostar-

czone z gospodarstwa rolnego), otrzymujemy dzienną konsumpcję mleka w litrach na osobę dorosłą, wynoszącą 1·11 l.

Poza mlekiem, gospodarstwo domowe, a z niem koszty utrzymania obciążone są wartością przetworów mlecznych, pobranych z gospodarstwa rolnego. Ze wzrostem gospodarstwa zwiększa się konsumpcja przetworów mlecznych. Z 9·57 zł. rocznie na osobę w gospodarstwach od 2—3 ha dochodzi do 61·62 zł. w gospodarstwach od 30—50 ha. Przeciętna cyfra uzyskana ze wszystkich gospodarstw, wynosząca 35·47 zł. rocznie na osobę dorosłą lub 10 gr. dziennie na osobę, stanowi 8·64% wartości ogólnych świadczeń gospodarstwa rolnego.

Poza mięsem drobiu konsumują gospodarstwa włościańskie produkt hodowli drobiu, t. j. jaja. Konsumpcja jaj zwiększa się ze wzrostem gospodarstwa. Cyfry, dotyczące wartości skonsumowanych jaj rocznie przez jedną osobę dorosłą w badanych gospodarstwach, są następujące:

Kategorie gospodarstw:	Wartość jaj skonsumowanych rocznie przez jedną osobę dorosłą: Zł.
2— 3 ha	11·06
3— 5 „	15·33
5—10 „	12·45
10—15 „	17·03
15—30 „	18·78
30—50 „	16·09
średnia 2—50 „	15·87
„ 3—50 „	15·99

Dzieląc średnią ze wszystkich gospodarstw (15·87 zł.) przez przeciętną cenę jednego jaja (12·42 gr.), jaką liczono za jaja pobrane z gospodarstwa rolnego dla domowego, otrzymuje się ilość jaj skonsumowanych rocznie przez osobę dorosłą. Ilość ta wynosi 127·7 jaj.

Konsumpcja miodu w badanych gospodarstwach jest znikoma i wynosi rocznie na osobę 1·34 zł. (przeciętna ze wszystkich gospodarstw).

Obciążenie utrzymania wartością drzewa opałowego, dostarczonego z gospodarstwa rolnego, waha się w granicach od 5 do 15 zł. rocznie na osobę dorosłą. Porównanie wartości zużytych środków opałowych dokupionych i wyprodukowanych w gospodarstwie rocznie na osobę uwidoczniono na poniższym zestawieniu:

Roczne zużycie środków opałowch (na osobę dorosłą).

Kategorie gospodarstw:	Środki opałowc		Razem Zł.
	Dokupione: Zł.	Z własnej produkcji: Zł.	
2— 3 ha	14·45	11·04	25·49
3— 5 „	16·96	5·77	22·73
5—10 „	13·43	8·22	21·65
10—15 „	16·64	10·22	26·86
15—30 „	20·26	15·27	35·53
30—50 „	18·36	13·18	31·54
średnia 2—50 „	16·88	10·99	27·87
„ 3—50 „	16·95	10·99	27·94

Zużycie środków opałowch, jak widać z powyższego zestawienia, wypadło nierównomiernie w poszczególnych kategoriach gospodarstw. Najwięcej konsumują gospodarstwa od 15—30 ha, najmniej od 5—10 ha. Powodem takiego wyniku jest wpływ na grupę pierwszą gospodarstw z województw centralnych i zachodnich, na drugą z województw południowych.

Wracając do powyższych cyfr, należy zaznaczyć, że opał wyprodukowany w gospodarstwach rolnych zaspokaja zaledwie przeciętnie 40% zapotrzebowania, a 60% opału uzupełnia się z dokupna. Poszczególne grupy gospodarstw w stosunku do całkowitego zużycia środków opałowch uzupełniały przez dokupno procentowo następujące ilości: gospodarstwa od 2—3 ha — 56·69%, od 3—5 ha — 74·62%, od 5—10 ha — 62·03%, od 10—15 ha — 61·95%, od 15—30 ha — 57·02%, od 30—50 ha — 58·21%.

Gospodarstwo domowe poza produktami uzyskuje z gospodarstwa rolnego robociznę pociągową, której używa bądź na przywiezienie opału, bądź też produktów dokupywanych.

Obciążenie gospodarstw wartością pobieranych furmanek wypadło następująco:

Wartość furmanek, użytych przez gospodarstwo domowe (rocznie).

Wielkość gospodarstw:	Na gospodarstwo:	Na osobę dorosłą:
	Zł.	Zł.
2— 3 ha	29·24	6·89
3— 5 „	59·07	13·42
5—10 „	81·24	16·40
10—15 „	111·05	19·46
15—30 „	102·82	17·87

Wielkość gospodarstw:	Na gospodarstwo:		Na osobę dorosłą:	
		Zł.		Zł.
30—50 ha		112·49		15·86
średnia 2—50 „		92·01		17·02
„ 3—50 „		94·11		17·28

Obciążenie gospodarstwa domowego wartością furmanek wypadło dosyć wysoko. Nic w tem dziwnego, ponieważ gospodarstwa włościańskie lekkomyślnie i bez ważniejszych potrzeb używają furmanek własnych na wyjazd do miasta.

Ilość furmanek i wartość furmanki, użytych przez gospodarstwo domowe uwidoczniono na poniższem zestawieniu:

Wielkość gospodarstw:	Ilość furmanek jednokonnnych na gospodarstwo:	Wartość jednej furmanki:
		Zł.
2— 3 ha	6	4·76
3— 5 „	16	4·81
5—10 „	21	3·82
10—15 „	29	3·79
15—30 „	29	3·50
30—50 „	32	3·43
średnia 2—50 „	24	3·73
„ 3—50 „	25	3·72

Używanie furmanek przez gospodarstwo domowe wzrasta ze wzrostem obszaru gospodarstw. Przeciętna, wynosząca 24 furmanek na rok i gospodarstwo, jest za wysoka. Potrzeby gospodarstw włościańskich nie są tak duże, by trzeba było miesięcznie dwa razy wyjeżdżać do miasta.

Cena, jaką liczono za jedną furmankę, waha się w granicach od 3·43 zł. do 4·81 zł., a przeciętnie wynosi 3·73 zł. Udział wartości furmanek w ogólnych świadczeniach gospodarstwa rolnego wypadł najniżej w gospodarstwach od 2—3 ha (2·16%), najwyżej w gospodarstwach od 10—15 ha (4·60%), zaś przeciętnie wynosi 4·14%.

Koszty utrzymania składają się z powyżej omówionych wydatków kasowych i świadczeń gospodarstwa rolnego oraz z wynagrodzenia za pracę gospodyni i służby domowej, z oprocentowania kapitału czynnego gospodarstwa domowego i czynszu za kuchnię. Suma tych pozycji stanowi surowe koszty utrzymania. Chcąc otrzymać czyste koszty utrzymania, należy odjąć od surowych kosztów przychody gospodarstwa domowego i wartość

świadczeń dla gospodarstwa rolnego (odpadki kuchenne i t. p.), prywatnego i przedsiębiorstw ubocznych i ewentualny przyrost majątku czystego gospodarstwa domowego.

Zestawienie kosztów utrzymania.

(Dziennie na jedną osobę dorosłą).

Wielkość gospodarstw	Wydatki gotówkowe (bez plac służby)	Świadczenia gospodarstwa rolnego	Place i wynagrodzenie za pracę	Oprocentowanie kapitałów gospodarstwa dom.	Czynsz	Razem surowe koszty	Różnica (przychody i świadczenia)	Razem czyste koszty
	gr	gr	gr	gr	gr	gr	gr	gr
2—3 ha	25·80	87·36	44·20	0·74	2·60	160·70	— 5·70	155
3—5 „	31·55	91·70	42·30	0·95	3·86	170·36	—10·36	160
5—10 „	25·55	98·64	32·97	0·84	3·85	161·85	—11·85	150
10—15 „	30·79	115·66	29·11	1·06	4·97	181·59	—14·59	167
15—30 „	38·57	12·71	31·21	1·11	5·76	204·36	—16·36	188
30—50 „	41·55	125·75	29·58	1·03	7·10	205·01	—13·01	192
Średnia 2—50 „	32·42	112·50	32·01	0·99	4·92	182·84	—14·84	168
„ 3—50 „	32·59	113·15	31·69	1·00	4·98	183·41	—15·41	168

Na powyższym zestawieniu uwidoczniło się składowe koszty utrzymania dziennego jednej osoby dorosłej w poszczególnych grupach gospodarstw. Różnica między surowymi kosztami utrzymania a czystemi stanowi wartość przychodów i świadczeń gospodarstwa domowego.

Obciążenie kosztów utrzymania placą i wynagrodzeniem za pracę maleje ze wzrostem gospodarstwa, zaś czynszem od kuchni i oprocentowaniem kapitałów wzrasta. Powyżej skonstatowano, że w gospodarstwach większych stołuje się większa ilość osób, a stosownie do tego wynagrodzenie za pracę przy kuchni rozkłada się na większą liczbę i mniej obciąża utrzymanie jednej osoby. W gospodarstwach mniejszych jest przeciwnie i dlatego dzień utrzymania osoby dorosłej jest więcej obciążony wartością wynagrodzenia za pracę przy kuchni. Urządzenie kuchni przedstawia większą wartość w gospodarstwach średnich i dużych, a odnośnie do tego obciążenie utrzymania oprocentowaniem tej wartości wypadło wyższe niż w gospodarstwach drobnych. W gospodarstwach drobnych zazwyczaj kuchnia jest izbą mieszkalną rodziny, gospodarstwa większe posiadają oddzielne kuchnie, stąd pochodzi wzrost obciążenia utrzymania ze wzrostem obszaru gospodarstwa.

3. GOSPODARSTWO PRYWATNE (SPOŻYCIE).

Rozdział ten obejmuje badanie nad wysokością spożycia rodzin włościańskich gospodarstw, prowadzących rachunkowość w roku 1926/27.

Spożycie rodziny składa się z części wyżej omówionych kosztów utrzymania (gospodarstwo domowe), wydatków gotówkowych na artykuły codziennego użytku i świadczeń gospodarstwa rolnego. Ubytek majątku gospodarstwa prywatnego dodaje się do powyższych składników spożycia, zaś przyrost majątku, ewentualne przychody gotówkowe (z odsprzedaży przedmiotów prywatnych, np. odzieży, mebli i t. p.) i świadczenia gospodarstwa prywatnego dla innych kont (np. odzież dla służby) odejmuje się.

Przykładowo obliczenie powyższe przedstawia się następująco:

Obliczenie spożycia rodziny.

Część kosztów utrzymania (gospod. dom.) . . .	1600— zł.
Wydatki gotówkowe	900— „
Świadczenia gospod. rolnego (czynsz mieszkalny, furmanki i t. p.)	400— „
Razem	2900— zł.

Należy odjąć:

Przyrost majątku gospodarstwa prywatnego (dokupno mebli, ubrań i t. p.)	200— zł.
Przychody gotówkowe (odsprzedaż obrazu, odzieży i t. p.)	50— „
Świadczenia dla gospodarstwa rolnego (parobkowi stare ubranie)	40— „
Razem	290— „
Pozostają koszty spożycia	2610— zł.

Obliczenia takie przeprowadzono dla każdego gospodarstwa oddzielnie, a przeciętne, jakie uzyskano dla poszczególnych gospodarstw, są następujące:

Kategorie gospodarstw:	Roczne spożycie rodziny:
2— 3 ha	2607·66 zł.
3— 5 "	2849·40 "
5—10 "	3063·31 "
10—15 "	4055·79 "
15—30 "	4596·89 "
30—50 "	5523·— "
średnia 2—50 "	3828·45 "
" 3—50 "	3869·34 "

Ze wzrostem gospodarstwa odpowiednio do możliwości zwiększa się spożycie rodziny. Drugim czynnikiem, powodującym ten wzrost spożycia, ale w mniejszym stopniu, jest większa ilość członków rodziny w gospodarstwach większych.

Kategorie gospodarstw:	Ilość osób dorosłych (dzieci do lat 14 przeliczone na 0·6 osoby dorosłej) na gospodarstwo:
2— 3 ha	4·46
3— 5 "	4·95
5—10 "	5·13
10—15 "	5·49
15—30 "	5·30
30—50 "	6·29
średnia 2—50 "	5·30
" 3—50 "	5·33

Przyjmując spożycie rodziny i ilość osób dorosłych w gospodarstwach od 2—3 ha za 100, otrzymuje się następujące wskaźniki dla pozostałych kategorii gospodarstw:

Kategorie gospodarstw:	Spożycie:	Ilość osób dorosłych na gospodarstwo:
2— 3 ha	100	100
3— 5 "	109	111
5—10 "	117	115
10—15 "	156	123
15—30 "	176	119
30—50 "	212	141

Spożycie i ilość osób dorosłych na rodzinę zwiększają się nie-

równomiernie ze wzrostem gospodarstw. Potwierdza to, że wzrost spożycia zależy zasadniczo od zamożności.

Zestawienie kosztów spożycia.

a) Na rodzinę:

Kategorie gospodarstw:	Wydatki gotówkowe:	Koszty utrzymania:	Świadczenia gospod. roln. (Różnica):	Razem spożycie:
	Zł.	Zł.	Zł.	Zł.
2— 3 ha	675·32	1874·47	57·87	2607·66
3— 5 „	768·62	2012·89	67·89	2849·40
5—10 „	795·98	2200·27	67·06	3063·31
10—15 „	1224·07	2753·68	78·04	4055·79
15—30 „	1633·53	2862·—	101·36	4596·89
30—50 „	2154·07	3272·01	96·92	5523·—
śred. 2—50 „	1201·77	2546·25	80·43	3828·45
„ 3—50 „	1219·40	2568·75	81·19	3869·34

b) Procentowy podział:

Kategorie gospodarstw:	Wydatki gotówkowe:	Koszty utrzymania:	Świadczenia gosp. rolnego (Różnica):	Razem spożycie:
	%	%	%	%
2— 3 ha	25·90	71·88	2·22	100·—
3— 5 „	26·97	70·65	2·38	100·—
5—10 „	25·98	71·83	2·19	100·—
10—15 „	30·18	67·90	1·92	100·—
15—30 „	35·54	62·26	2·20	100·—
30—50 „	39·—	59·25	1·75	100·—
śred. 2—50 „	31·39	66·51	2·10	100·—
„ 3—50 „	31·51	66·39	2·10	100·—

Powyżej zestawiono w cyfrach absolutnych na rodzinę i w procentach udział wydatków gotówkowych, kosztów utrzymania i innych świadczeń w ogólnem spożyciu. Naogół te trzy składniki spożycia zwiększają się ze wzrostem gospodarstwa, jednak nierównomiernie. Wydatki gotówkowe wzrastają szybciej od kosztów utrzymania i stąd udział wydatków gotówkowych zwiększa się z 26% w gospodarstwach od 2—3 ha do 39% w gospodarstwach od 30—50 ha. Natomiast udział kosztów utrzymania zmniejsza się z 72% w gospodarstwach od 2—3 ha do 59% w gospodarstwach od 30—50 ha. Przeciętnie we wszystkich gospodarstwach koszty utrzymania stanowią okragło $\frac{2}{3}$ spożycia, a wydatki gotówkowe $\frac{1}{3}$.

Roczne wydatki gotówkowe na rodzinę.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia 2—50 ha	Średnia 3—50 ha
	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
IŁOŚĆ GOSPODARSTW	14	44	131	100	113	30	432	418
Odzież	117-64	219-37	240-50	345-34	457-21	536-91	335-90	343-21
Bielizna	26-42	44-90	53-02	84-56	93-58	140-42	75-31	76-95
Obuwie	108-88	118-14	116-09	163-77	178-15	210-04	149-86	151-23
Różne wydatki na odzież i reparacje	6-48	25-54	25-98	41-45	60-47	86-99	42-14	43-34
Kształcenie dzieci	112-14	45-08	61-49	108-99	151-54	300-78	112-63	112-64
Gazety, książki	7-60	17-54	14-09	17-67	27-17	33-83	19-85	20-26
Zabawy	3-92	10-05	13-75	23-29	28-07	33-22	20-36	20-91
Wydatki na podróże	40-63	31-46	35-29	64-95	92-16	93-76	60-88	61-56
Tytoń i papierosy	33-97	43-44	39-69	47-34	61-94	49-43	48-16	48-63
Wódka	7-99	14-70	6-97	12-78	11-20	27-46	11-16	11-79
Piwo i inne napoje	3-75	5-60	3-66	6-03	5-65	2-23	4-83	4-86
Jedzenie i przekąski	3-47	17-18	21-15	23-34	32-30	20-27	23-54	24-21
Meble	30-83	23-57	31-33	62-99	75-96	143-75	57-33	58-22
Inwentarz osobisty	1-47	14-53	8-07	11-03	7-67	8-22	9-36	9-36
Lekarz i lekarstwa	61-57	40-59	39-32	62-04	99-44	97-85	65-22	65-34
Podarunki	14-73	6-54	13-04	33-39	36-12	137-98	31-85	32-43
Ubezpieczenia	—	0-08	1-53	0-16	1-21	4-43	1-13	1-17
Składki na różne cele	12-09	5-97	10-45	14-65	23-33	86-38	16-19	16-33
Różne	81-74	84-34	60-56	100-30	190-36	190-10	115-82	116-96
Razem rozcchody pieniężne	675-32	768-62	795-98	1224-07	1633-53	2154-07	1201-77	1219-40

Roczne wydatki gotówkowe na osobę dorosłą.

(Średnia arytmetyczna.)

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2—3 ha		3—5 ha		5—10 ha		10—15 ha		15—30 ha		30—50 ha		Średnia 2—50 ha		Średnia 3—50 ha	
	14		44		131		100		113		80		432		418	
	Zł		Zł		Zł		Zł		Zł		Zł		Zł		Zł	
ILOŚĆ GOSPODARSTW																
Odzież	2683		45 06		4755		6932		8856		8876		6525		6654	
Bielizna	659		938		1085		1604		1808		2130		1438		1464	
Obuwie	2431		2384		2326		3222		3480		3303		2912		2929	
Różne wydatki na odzież i reparacje	175		529		536		809		1237		1345		827		848	
Kształcenie dzieci	1704		699		1257		1928		2480		4818		1937		1945	
Gazety, ksążki	172		411		324		364		561		583		417		426	
Zabawy	098		242		279		439		573		575		404		414	
Wydatki na podróże	1008		644		833		1426		2138		1927		1374		1386	
Tytoń i papierosy	921		904		870		1173		1345		838		1067		1072	
Wódka	232		379		145		270		193		393		230		230	
Piwo i inne napoje	108		167		078		120		108		034		102		102	
Jedzenie i przekąski	097		404		462		464		1113		404		611		628	
Meble	897		573		645		1621		949		2745		1097		1104	
Inwentarz osobisty	028		242		179		176		150		136		169		174	
Lekarz i lekarstwa	1263		990		856		1246		2210		1661		1383		1387	
Podarunki	515		193		288		605		733		1602		567		568	
Ubezpieczenia	—		001		031		007		021		052		020		021	
Składki na różne cele	387		149		216		315		445		564		322		320	
Różne	2153		2024		1378		2024		4218		3084		2481		2491	
Razem rozchody pieniężne	15531		16379		16543		24745		32618		35070		23883		24163	

Koszty utrzymania omówiono szczegółowo w rozdziale, traktującym o gospodarstwie domowym, tutaj należy rozpatrzyć jeszcze wydatki gotówkowe na gospodarstwo prywatne.

W badaniach nad spożyciem gospodarstw włościańskich, prowadzących rachunkowość, uwzględniono możliwie szeroki podział wydatków gotówkowych, stanowiących znaczną część spożycia. Wysokość rocznych wydatków gotówkowych na rodzinę, osobę dorosłą i procentowy ich podział uwidoczniono w zestawieniach na str. 50—52.

Do najważniejszych wydatków pieniężnych gospodarstwa prywatnego należą wydatki na odzież (27·32%), bieliznę (6%), obuwie (12·19%), kształcenie dzieci (8·11%), wydatki na podróże (5·75%), tytoń i papierosy (4·47%), lekarza i lekarstwa (5·79%), meble (4·59%) i stanowią one przeciętnie ze wszystkich gospodarstw 74·24% ogólnych wydatków.

Roczne wydatki na odzież.

Kategorie gospodarstw:	Na rodzinę: Zł.	Na osobę dorosłą: Zł.
2— 3 ha	117·64	26·83
3— 5 „	219·37	45·06
5—10 „	240·50	47·55
10—15 „	345·34	69·32
15—30 „	457·21	88·56
30—50 „	536·91	88·76
śred. 2—50 „	335·90	65·25
„ 3—50 „	343·21	66·54

Wydatki na odzież na rodzinę i osobę dorosłą zwiększają się ze wzrostem gospodarstwa. Naogół prawidłowość ta występuje przy wszystkich poszczególnych wydatkach gospodarstwa prywatnego. Powodem tego, jak powyżej zaznaczono, jest znaczniejsza zamożność gospodarstw większych. Gospodarstwa większe mogą nie tylko lepiej się odżywiać i ubierać, lecz i bez uszczerbku majątku więcej wydawać na środki kulturalne, kształcenie dzieci i przyjemności. Wracając do wydatków na odzież, należy zauważyć, że w gospodarstwach od 10—15 ha w stosunku do gospodarstw od 2—3 ha wydaje się na odzież $2\frac{1}{2}$ razy więcej, a w gospodarstwach od 15—50 ha przeszło 3 razy więcej rocznie na osobę. Taki sam stosunek zachodzi w wydatkach na bieliznę.

Wydatki na obuwie również są mniejsze w gospodarstwach

małych i karłowatych, ale wzrost ich ze zwiększaniem się obszaru gospodarstwa nie postępuje tak szybko, jak wzrost wydatków na odzież i bieliznę.

Roczne wydatki gotówkowe na obuwie.

Kategorie gospodarstw	Na rodzinę: Zł.	Na osobę dorosłą: Zł.
2— 3 ha	108·88	24·31
3— 5 „	118·14	23·84
5—10 „	116·09	23·26
10—15 „	163·77	32·22
15—30 „	178·15	34·80
30—50 „	210·04	33·03
śred. 2—50 „	149·86	29·12
„ 3—50 „	151·23	29·29

Suma wydatków na odzież, bieliznę, obuwie i ich reparacje wynosi przeciętnie połowę ogólnych wydatków prywatnych, a w gospodarstwach od 3—15 ha przekracza nawet połowę. Jedynie grupa gospodarstw najmniejszych wykazuje najniższe cyfry.

Kategorie gospodarstw:	Wydatki na odzież, bieliznę, obuwie i ich reperacje w % ogólnych wydatków:
	%
2— 3 ha	38·30
3— 5 „	51·02
5—10 „	52·60
10—15 „	50·79
15—30 „	47·16
30—50 „	44·64
śred. 2—50 „	48·99
„ 3—50 „	49·23

Kształcenie dzieci pochłania znaczne wydatki kasowe, wysokość których ilustrują poniższe cyfry:

Wydatki kasowe na kształcenie dzieci.

Kategorie gospodarstw:	Rocznie na rodzinę: Zł.	W % ogólnych wydatków prywatnych: %
2— 3 ha	112·14	10·97
3— 5 „	45·08	4·27
5—10 „	61·49	7·60

Kategorie gospodarstw:	Rocznie na rodzinę: Zł.	W % ogólnych wydatków prywatnych: %
10—15 ha	108·99	7·79
15—30 „	151·54	7·60
30—50 „	300·78	13·74
śred. 2—50 „	112·63	8·11
„ 3—50 „	112·64	8·05

Wydatki na kształcenie dzieci, tak w cyfrach absolutnych, jak i względnych, wypadły najwyżej w gospodarstwach największych. W innych grupach gospodarstw wydatki te maleją ze zmniejszaniem się obszaru, z wyjątkiem gospodarstw od 2—3 ha, których nie dotyczy ta prawidłowość. Jest to zwyczajny zbieg okoliczności, że w grupie tej znalazły się gospodarstwa, wydające większe ilości gotówki na kształcenie dzieci, niż grupa następna, t. j. od 3—5 ha.¹

Wydatki na gazety i książki wynoszą najmniej w gospodarstwach od 2—3 ha (7·60 zł. rocznie na rodzinę), a najwięcej w gospodarstwach od 30—50 ha (33·83 zł. rocznie na rodzinę), przeciętna zaś ze wszystkich gospodarstw wynosi okragło 20 zł. rocznie na rodzinę. Ilości te wydają się być za małe.

Za bawę pochłaniają przeciętnie tyle wydatków gotówkowych, co gazety i książki, t. j. 1·70% ogólnych wydatków, albo 20— zł. rocznie na rodzinę.

¹ Ilość osób posyłanych z gospodarstw, prowadzących rachunki, do szkół poza wsią własną.

Kategorie gospodarstw	Szkoły wyższe	Gimnazjum	Seminarjum	Szkoły rolnicze	Inne szkoły	Razem
2—3 ha	—	2	1	—	—	3
3—5 „	2	3	1	—	—	6
5—10 „	—	13	3	2	5	23
10—15 „	1	4	5	1	22	33
15—30 „	5	17	2	3	11	38
30—50 „	2	5	2	3	—	12
Razem . .	10	44	14	9	38	115

Z 432 gospodarstw, badanych przez Wydział: 9 gospodarstw posyłających 10 osób do szkół wyższych, do gimnazjum 35 gosp. 44 osób, do seminarjum 13 gosp. 14 osób, do niższych i średnich szkół rolniczych 8 gosp. 9 osób, do innych szkół (zawodowe i powszechne poza miejscem zamieszkania) 27 gosp. 38 osób. Ponadto 6 gospodarstw z grupy od 5—10 ha i jedno gospodarstwo z grupy od 15—30 ha kształciły 7 osób w rzemiośle.

Koszty podróży w poszczególnych kategoriach gospodarstw są różne, najwyższe w gospodarstwach od 30—50 ha, najniższe w gospodarstwach od 3—5 ha. Gospodarstwa karłowate wykazują nieco wyższe wydatki (40 zł. rocznie na rodzinę), niż następna grupa gospodarstw. Naogół na podróże wydaje się przeszło trzy razy więcej, niż na książki i gazety (rocznie na rodzinę 60 zł., albo 5·75% ogólnych wydatków).

Ilość gotówki, wydatkowanej na tytoń i papierosy w poszczególnych kategoriach gospodarstw, ulega dużym wahaniom; najwyższa wypadła w gospodarstwach od 15—30 ha (61·94 zł. rocznie na rodzinę), najniższa w gospodarstwach od 2—3 ha (33·97 zł. rocznie na rodzinę), w pozostałych grupach waha się w granicach od 39— zł. (gospod. od 5—10 ha) do 49— zł. (gospod. od 30—50 ha) rocznie na rodzinę.

W wydatkach na tytoń, jak i na napoje alkoholowe brak jakiegokolwiek prawidłowości, ponieważ wydatki te nie są funkcją za-
możności, lecz tylko wynikiem przyzwyczajenia.

Roczne wydatki na wódkę, piwo i inne napoje (na rodzinę).

Kategorie gospodarstw:	Wódka: Zł.	Piwo i inne napoje: Zł.	Razem: Zł.
2— 3 ha	7·99	3·75	11·74
3— 5 „	14·70	5·60	20·30
5—10 „	6·97	3·66	10·63
10—15 „	12·78	6·03	18·81
15—30 „	11·20	5·65	16·85
30—50 „	27·46	2·23	29·69
średn. 2—50 „	11·66	4·83	16·49
„ 3—50 „	11·79	4·86	16·65

Wydatki na wódkę przekraczają dwukrotnie wydatki na inne napoje. Suma tych wydatków nie przedstawia dużych kwot i wobec wysokich cen tego artykułu nie potwierdza pijaństwa na wsi. Dodając nawet do powyższych kwot wydatki na wódkę i napoje alkoholowe gospodarstwa domowego (str. 26), wynoszące średnio ze wszystkich gospodarstw rocznie na gospodarstwo 27 zł., otrzymuje się sumę 43 zł., która odpowiada 4½ litr. spirytusu (licząc za litr spirytusu 9 zł.) rocznie na rodzinę, albo 0·80 l rocznie na osobę dorosłą.

Wydatki na jedzenie i przekąski poza domem wynoszą

najmniej w gospodarstwach od 2—3 ha (3'47 zł. rocznie na rodzinę), a najwięcej w gospodarstwach od 15—30 ha (32'30 zł. rocznie na rodzinę), w pozostałych zaś grupach gospodarstw wahają się w granicach od 17— zł. do 23— zł.

Dokupno i naprawa mebli i inwentarza osobistego powodują znaczniejsze wydatki gotówkowe, zwiększające się ze wzrostem gospodarstw. W gospodarstwach od 2—3 ha na ten cel rocznie wydaje się 32 zł., zaś w gospodarstwach od 30—50 ha 152 zł. Wzrost ten należy tłumaczyć nietylko większą zamożnością gospodarstw większych, lecz i tem, że gospodarstwa większe posiadają też obszerniejsze mieszkania i wyższe wymagania w ich umeblowaniu.

Z pozostałych wydatków gospodarstwa prywatnego do ważniejszych należą wydatki na lekarza i lekarstwa. Wysokość ich jest różna w poszczególnych kategoriach gospodarstw: z 61'57 zł. w gospodarstwach od 2—3 ha obniżają się do 39'32 zł. w gospodarstwach od 5—10 ha, następnie wzrastają do 99'44 zł. w gospodarstwach od 15—30 ha.

Inne wydatki, jak podarunki, ubezpieczenia i składki na różne cele nie odgrywają znaczniejszej roli; obciążają one spożycie, ponieważ wydatkowanie tych kwot nie jest przymusowe i zależy całkowicie od woli głowy rodziny.

W różnych wydatkach gotówkowych gospodarstwa prywatnego mieszczą się pozostałe wydatki, np. na fryzjera, mydło do osobistego użytku i t. p., których nie można było włączyć do wymienionych powyżej grup wydatków.

Ze wzrostem obszaru gospodarstw daje się zauważyć naogół wzrost poszczególnych wydatków gospodarstwa prywatnego. Najwyraźniej prawidłowość tę przedstawia suma rocznych wydatków na rodzinę lub osobę dorosłą. Przyjmując np. roczne wydatki na osobę dorosłą gospodarstw od 2—3 ha za 100, otrzymuje się następujące wskaźniki:

Kategorie gospodarstw:	Roczne wydatki na osobę dorosłą:
2— 3 ha	100
3— 5 „	105
5—10 „	107
10—15 „	159
15—30 „	210
30—50 „	226

Wydatki gospodarstw drobnych i średnio-drobnych niewiele się różnią od wydatków gospodarstw karłowatych, w pozostałych zaś grupach gospodarstw następuje silny wzrost.

Te cyfry, jak i wiele innych, świadczą, że w danych warunkach, jakie obecnie u nas istnieją, najodpowiedniejszym jest gospodarstwo o obszarze powyżej 10 ha, a jeszcze lepiej powyżej 15 ha. Wielkość taka jest dostateczna, by mogła zatrudnić rodzinę, dać jej utrzymanie i dochody odpowiednie do potrzeb.

4. DOCHODY, SPOŻYCIE I OSZCZĘDNOŚĆ.

Gospodarstwo włościańskie uzyskuje dochód z gospodarstwa rolnego (dochód rolniczy), z przedsiębiorstw ubocznych (dochód uboczny) oraz z gospodarstwa domowego (dochód gospodarstwa domowego).

Dochód rolniczy jest dochodem z pracy i kapitału gospodarstwa rolnego. Znaczenie i sposób obliczania tej wielkości przedstawiono w pierwszej części badań nad rentownością (str. 93).

Dochód z przedsiębiorstw ubocznych jest sumą wszystkich ubocznych zarobków gospodarza i jego rodziny (robocizna, piesza w obcych gospodarstwach, pensje tytułem wykonywanych czynności urzędowych, zarobki z przedsiębiorstw prywatnych: kuźnia, stolarnia i t. p.). Dochód ten jest poważnem źródłem do uzupełnienia wydatków na spożycie rodzin włościańskich, zwłaszcza w gospodarstwach małych, w których dochód rolniczy nie pokrywa wysokości spożycia.

Kategorie gospodarstw:	Dochód uboczny (na gospodarstwo): Zł
2— 3 ha	587·78
3— 5 „	702·88
5—10 „	303·89
10—15 „	318·49
15—30 „	402·49
30—50 „	663·39
średnia 2—50 „	407·86
„ 3—50 „	401·84

Dochód uboczny w poszczególnych kategoriach gospodarstw wykazuje duże różnice; najniżej wypadł w gospodarstwach od 5 do 10 ha, najwyżej w gospodarstwach od 3—5 ha i od 30—50 ha. Dochód rolniczy gospodarstw mniejszych jest niewystarczający do po-

krycia spożycia, dlatego rodziny tych gospodarstw muszą uciekać się do zarobków ubocznych, stąd pochodzi wyższy dochód uboczny w gospodarstwach mniejszych w stosunku do średnich. Właściciele gospodarstw większych są przeważnie jednostkami inteligentniejszymi, a w każdym razie wyróżniającymi się, co umożliwia im pełnienie płatnych czynności urzędowych lub społecznych, na tem też polega przeważnie wzrost dochodów ubocznych gospodarstw większych. Udział dochodu ubocznego w ogólnym dochodzie wzrasta ze zmniejszeniem się obszaru gospodarstwa, a przeciętnie ze wszystkich gospodarstw wynosi 9%.

Kategorie gospodarstw:	Dochód uboczny w % dochodu ogólnego:
2— 3 ha	20·78
3— 5 „	23·37
5—10 „	9·23
10—15 „	6·91
15—30 „	7·01
30—50 „	10·38
średnia 2—50 „	9·25
„ 3—50 „	9·00

Gospodarstwo domowe ujęte jest w osobny rachunek: zatrudnia ono kapitał (urządzenie kuchni) i pracę, którym należy się wynagrodzenie. Wynagrodzenie więc za pracę w gospodarstwie domowym i oprocentowanie kapitału czynnego gospodarstwa domowego stanowi dochód gospodarstwa domowego. Wielkość ta jest niejako dochodem z tytułu stołowania najemników obcych i rodziny. Można ją więc rozdzielić proporcjonalnie do ilości dni stołowania na gospodarstwo rolne, prywatne i przedsiębiorstwa uboczne i otrzymać dochody, płynące z tytułu stołowania robotników gospodarstwa rolnego, przedsiębiorstw ubocznych i gospodarstwa prywatnego.

Stosownie do tego udział gospodarstwa rolnego, przedsiębiorstw ubocznych i gospodarstwa prywatnego w dochodzie gospodarstwa domowego w poszczególnych kategoriach gospodarstw wypadł następująco (patrz tabl. na str. 61).

Dochód gospodarstwa domowego z utrzymania najemników i rodziny ukształtował się odpowiednio do ilości dni utrzymania, przypadających na poszczególne rachunki. Ze wzrostem gospodarstwa maleje udział dochodu z utrzymania rodziny i najemników przedsiębiorstw ubocznych, a z utrzymania najemników gospodarstwa rolnego wzrasta.

Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw	Dochód gospodarstwa domowego z utrzymania				Razem dochód gospodarstwa domowego
		rodziny (gospodarstwo prywatne)	najemników gospodarstwa rolnego	najemników przedsiębiorstw uborczych		
Złoty ch						
Karłowate gospodarstwa włosc. (2— 3 ha)	14	604·36	46·14	45·54	696·04	
Drobne „ „ (3— 5 ha)	44	588·03	65·88	38·12	692·03	
Średnio drobne „ „ (5—10 ha)	131	524·27	64·—	21·43	609·70	
Średnie „ „ (10—15 ha)	100	513·45	93·50	14·27	621·22	
Średnio duże „ „ (15—30 ha)	113	508 82	136·45	16·14	661·41	
Duże „ „ (30—50 ha)	30	531·32	235·26	6·53	773·11	
Średnia ze wszystkich gospodarstw . . .	432	525·33	104·18	18·92	648·43	
Średnia z gospodarstw od 3—50 ha . . .	418	523·05	105·52	18·26	646·83	

Suma dochodu rolniczego, ubocznego i gospodarstwa domowego nazwana jest **ogólnym dochodem**. Wysokość ogólnego dochodu i jego skład ilustruje poniższe zestawienie:

Ogólny dochód (na gospodarstwo).

Kategorie gospodarstw:	Dochód rolniczy: Zł	Dochód gospod. domow.: Zł	Dochód uboczny: Zł	Razem dochód ogólny: Zł
2— 3 ha	1544·70	696·04	587·78	2828·52
3— 5 „	1612·91	692·03	702·88	3007·82
5—10 „	2380·05	609·70	303·89	3293·64
10—15 „	3672·11	621·22	318·49	4611·82
15—30 „	4674·03	661·41	402·49	5737·93
30—50 „	4953·90	773·11	663·39	6390·40
średnia 2—50 „	3352·71	648·43	407·86	4409·00
„ 3—50 „	3413·27	646·83	401·84	4461·94

Szczegółowe zestawienie dochodu ogólnego na gospodarstwo i w procentach uwidoczniono na str. 65.

Udział dochodu rolniczego w ogólnym dochodzie zwiększa się ze wzrostem gospodarstw. W gospodarstwach od 2—5 ha dochód rolniczy przekracza zaledwie połowę (54%) dochodu ogólnego, w pozostałych zaś grupach gospodarstw wynosi od 72% do 81%. Dochód gospodarstwa domowego i przedsiębiorstw ubocznych w % dochodu ogólnego najwyżej wypadł w gospodarstwach najmniejszych. Udział tych dochodów maleje ze wzrostem gospodarstw.

Dochód zarobkowy składa się z dochodu rolniczego, dochodu ubocznego i dochodu gospodarstwa domowego z utrzymania najemników gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstw ubocznych. Otrzymuje się tę wielkość przez odjęcie dochodu gospodarstwa domowego z utrzymania rodziny od dochodu ogólnego.

Dochód zarobkowy (na gospodarstwo).

Kategorie gospodarstw:	Dochód ogólny: Zł	Dochód gospod. domow. z utrzymania rodziny: Zł	Dochód zarobkowy: Zł
2— 3 ha	2828·52	604·36	2224·16
3— 5 „	3007·82	588·03	2419·79
5—10 „	3293·64	524·27	2769·37
10—15 „	4611·82	513·45	4098·37
15—30 „	5737·93	508·82	5229·11
30—50 „	6390·40	531·32	5859·08
średnia 2—50 „	4409·00	525·33	3883·67
„ 3—50 „	4461·94	523·05	3938·89

Słusznie wydaje się być odjęcie dochodu z utrzymania członków rodziny od dochodu ogólnego, ponieważ praca przy gotowaniu potraw i t. p. dla rodziny nie przedstawia w praktyce dochodu i wartość jej nie może być z tego powodu zarobkiem.

Odejmując od dochodu ogólnego dochód gospodarstwa domowego otrzymuje się **właściwy dochód ogólny**. Wielkość tę można również otrzymać, odejmując od dochodu zarobkowego dochód gospodarstwa domowego z utrzymania najemników gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstw ubocznych.

Właściwy dochód ogólny (na gospodarstwo).

Kategorie gospodarstw:	Dochód zarobkowy:	Dochód gospod. domow. z utrzymania najemn. gospod. rolnego i przedsięb. uboczn.:	Właściwy dochód ogólny:
	zł	zł	zł
2— 3 ha	2224·16	91·68	2132·48
3— 5 „	2419·79	104·00	2315·79
5—10 „	2769·37	85·43	2683·94
10—15 „	4098·37	107·77	3990·60
15—30 „	5229·11	152·59	5076·52
30—50 „	5859·08	241·79	5617·29
średnia 2—50 „	3883·67	123·10	3760·57
„ 3—50 „	3938·89	123·78	3815·11

Dochód zarobkowy i właściwy dochód ogólny są w całkowitej zależności od dochodu rolniczego i ubocznego. Wielkości te podlegają tym samym wpływom, co i dochód rolniczy, surowy i czysty. Wpływy te omówiono przy poszczególnych rozdziałach, dlatego ponowne omawianie ich tutaj wydaje się być zbędne.

Po zapoznaniu się z poszczególnymi rodzajami dochodów należy wymienić jeszcze jedną wielkość, a mianowicie **właściwy dochód rolniczy**.

Dodając do dochodu rolniczego część dochodu gospodarstwa domowego z utrzymania najemników gospodarstwa rolnego, otrzymuje się właściwy dochód rolniczy. Wielkość ta, jak wynika z powyższych wywodów, mieści w sobie dochód z kapitału i pracy gospodarstwa rolnego oraz część dochodu z kapitału i pracy gospodarstwa domowego. Łącząc te dwa dochody w jedną wielkość, traktuje się robociznę członków rodziny, zużytą w gospodarstwie domowym na przygotowanie utrzymania służby, jako czynność rolniczo-zarobkową.

Właściwy dochód rolniczy.

Kategorie gospodarstw:	Dochód rolniczy:	Dochód z utrzymania najemników gospodarstwa rolnego:	Właściwy dochód rolniczy:
	zł	zł	zł
2— 3 ha	1544·70	46·14	1590·84
3— 5 „	1612·91	65·88	1678·79
5—10 „	2380·05	64·—	2444·05

Kategorie gospodarstw:	Dochód rolniczy:	Dochód z utrzymania najemników gospodarstwa rolnego:	Właściwy dochód rolniczy:
	Żł	Żł	Żł
10—15 ha	3672·11	93·50	3765·61
15—30 „	4674·03	136·45	4810·48
30—50 „	4953·90	235·26	5189·16
średnia 2—50 „	3352·71	104·18	3456·89
„ 3—50 „	3413·27	105·52	3518·79

Jak widać z powyższego zestawienia, różnice między właściwym dochodem rolniczym a dochodem rolniczym są nieznaczne i korzystniej przedstawiają się dla gospodarstw większych.

W rozdziale p. t. „Gospodarstwo prywatne“ omówiono wysokość spożycia rodzin włościańskich badanych gospodarstw. Porównując spożycie z ogólnym dochodem, otrzymuje się różnice, które mogą być dodatnie lub ujemne. Różnice dodatnie oznaczają przyrost majątku gospodarstw, zaś ujemne — ubytek. Innymi słowy, jeśli spożycie przewyższa ogólny dochód, wtedy gospodarstwo na pokrycie spożycia używa swego majątku, następuje zmniejszenie się majątku czystego przy końcu roku. W przeciwnym razie, t. j., gdy spożycie jest mniejsze od ogólnego dochodu, wtedy część dochodu, nie ulegająca spożyciu, służy do powiększenia majątku. Jest ona oszczędnością, która może być złożona w majątku prywatnym właściciela gospodarstwa lub też w gospodarstwie rolnem.

Wysokość przyrostu majątku w poszczególnych kategoriach gospodarstw uwidacznia poniższe zestawienie:

Przyrost majątku ogólnego (na gospodarstwo).

Kategorie gospodarstw:	Dochód ogólny:	Przyrost majątku ogólnego	
		Spożycie:	(różnica między dochodem a spożyciem):
	Żł	Żł	Żł
2— 3 ha	2828·52	2607·66	+ 220·86
3— 5 „	3007·82	2849·40	+ 158·42
5—10 „	3293·64	3063·31	+ 230·33
10—15 „	4611·82	4055·79	+ 556·03
15—30 „	5737·93	4596·89	+ 1141·04
30—50 „	6390·40	5523·00	+ 867·40
średnia 2—50 „	4409·00	3828·45	+ 580·55
„ 3—50 „	4461·94	3869·34	+ 592·60

Zestawienie dochodu ogólnego.

a) Na gospodarstwo.

KATEGORJE GOSPODARSTW	ILOŚĆ GOSPODARSTW						Średnia 2—50 ha	Średnia 3—50 ha
	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha		
	14	44	131	100	113	30	432	418
	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
Dochód gospodarstwa domowego z utrzymywania rodziny	604 36	588 03	524 27	513 45	508 82	531 32	525 33	523 05
najemników gospodarstwa rolnego	46 14	65 88	64 —	93 50	136 45	235 26	104 18	105 52
najemników przedsiębiorstw ubocznych	45 54	38 12	21 43	14 27	16 14	6 53	18 92	18 26
Sa. Dochód gospodarstwa domowego	696 04	692 03	609 70	621 22	661 41	773 11	648 43	646 83
Dochód uboczny	587 78	702 88	303 89	318 49	402 49	663 39	407 86	401 84
Dochód rolniczy	1544 70	1612 91	2380 05	3672 11	4674 03	4953 90	3352 71	3413 27
Razem: Dochód ogólny	2828 52	3007 82	3293 64	4611 82	5737 93	6390 40	4409 —	4461 94
Dochód zarobkowy	2224 16	2419 79	2769 37	4098 37	5229 11	5859 08	3383 67	3938 89
Właściwy dochód ogólny	2132 48	2315 79	2633 94	3990 60	5076 52	5617 29	3760 57	3815 11
Właściwy dochód rolniczy	1590 84	1678 79	2444 05	3765 61	4810 48	5189 16	3456 89	3518 79

b) Procentowy podział.

	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Dochód gospodarstwa domowego z utrzymywania rodziny	21 37	19 55	15 92	11 13	8 87	8 32	11 92	11 73
najemników gospodarstwa rolnego	1 63	2 19	1 94	2 03	2 38	3 68	2 36	2 36
najemników przedsiębiorstw ubocznych	1 61	1 27	0 65	0 31	0 28	0 10	0 43	0 41
Sa. Dochód gospodarstwa domowego	24 61	23 01	18 51	13 47	11 53	12 10	14 71	14 50
Dochód uboczny	20 78	23 37	9 23	6 91	7 01	10 38	9 25	9 —
Dochód rolniczy	54 61	53 62	72 26	79 62	81 46	77 52	76 04	76 50
Razem: Dochód ogólny	100 —	100 —	100 —	100 —	100 —	100 —	100 —	100 —
Dochód zarobkowy	78 63	80 45	84 68	88 87	91 13	91 69	88 09	88 28
Właściwy dochód ogólny	75 39	76 99	81 49	86 53	88 47	87 90	85 29	85 50
Właściwy dochód rolniczy	56 24	55 81	74 21	81 65	83 84	81 20	78 38	78 86

Żadna grupa gospodarstw nie wykazuje ubytku majątku. Nawet w gospodarstwach mniejszych, w których dochód ogólny jest niski, spożycie nie przewyższa dochodu. Powyższe cyfry wyraźnie ilustrują dostosowanie się spożycia do dochodów: wzrasta dochód — wzrasta i spożycie. Równocześnie daje się zauważyć wzrost oszczędności ze wzrostem gospodarstw.

Gdyby gospodarstwa badane nie posiadały dochodu ubocznego, to wtedy przyrost ich majątku, czyli oszczędności przedstawiałyby się następująco:

Kategorie gospodarstw:	Przyrost (+) albo ubytek (—) majątku (na gospodarstwo):
	Zł
2— 3 ha	—366·92
3— 5 „	—544·46
5—10 „	— 73·56
10—15 „	+237·54
15—30 „	+738·55
30—50 „	+204·01
średnia 2—50 „	+172·69
„ 3—50 „	+190·76

Cyfry powyższe otrzymano, odejmując dochody uboczne od przyrostu majątku. Wykazują one, że w roku sprawozdawczym oszczędności z rolnictwa mogły robić jedynie gospodarstwa powyżej 10 ha. Oszczędności te, jak widać z cyfr, są bardzo niskie i trzeba dodać, że dużej ich zmiany na lepsze nie należy się spodziewać w bliskiej przyszłości, o ile nie polepszą się stosunki gospodarcze, a zwłaszcza o ile nie podniosą się ceny na produkty rolne, o ile nie udostępni się rolnictwu taniego kredytu i nie podniesie się oświaty rolniczej na wsi.

Dla uzupełnienia wiadomości o przyroście majątku poszczególnych wielkości gospodarstw, zestawiono oddzielnie przyrost majątku rolnego i majątku ogólnego. Cyfry te otrzymuje się z różnicy między majątkiem czystym na początku roku, a majątkiem czystym na końcu roku.

Kategorie gospodarstw:	Przyrost majątku ogólnego na gospodarstwo:	Przyrost majątku rolnego na gospodarstwo:
	Zł	Zł
2— 3 ha	220·86	319·67
3— 5 „	158·42	248·33
5—10 „	230·33	385·09

Kategorie gospodarstw:	Przyrost majątku ogólnego na gospodarstwo:	Przyrost majątku rolnego na gospodarstwo:
	zł	zł
10—15 ha	556·03	495·65
15—30 „	1141·04	931·73
30—50 „	867·40	926·40
średnia 2—50 „	580·55	575·21
„ 3—50 „	592·60	583·77

Przyrost majątku ogólnego nie we wszystkich kategoriach gospodarstw jest większy od przyrostu majątku rolnego. Zjawisko to występuje w gospodarstwach od 2—3 ha, od 3—5 ha, od 5—10 ha i od 30—50 ha, czyli w tych gospodarstwach majątek prywatny zmniejszył się o następujące ilości: w gospodarstwach od 2—3 ha o 98·81 zł., od 3—5 ha o 89·91 zł., w gospodarstwach od 5—10 ha o 154·76 zł., w gospodarstwach od 30—50 ha o 59 zł. W pozostałych gospodarstwach wzrósł również majątek prywatny.

5. SAMOZAOPATRZENIE I ZBYT.

Dochód surowy, uzyskany w gospodarstwie rolnem, ulega częściowo sprzedaży, częściowo jest zużyty w prywatnem gospodarstwie właściciela lub też obrócony na opłacenie robocizny najętej, albo wreszcie może służyć na zwiększenie majątku gospodarstwa rolnego. Część dochodu surowego, zwiększająca majątek gospodarstwa rolnego i służąca na opłacenie najemników, może być wymieniona na gotówkę i dlatego łącznie z częścią dochodu surowego, ulegającą sprzedaży, określono ją, jako produkcję na zbyt. Przeciwstawia się jej produkcję dla samozaopatrzenia, która obejmuje wartość produktów pobranych z gospodarstwa rolnego dla gospodarstwa domowego, prywatnego i częściowo dla przedsiębiorstw ubocznych.

Badania nad ustosunkowaniem się produkcji na zbyt do produkcji dla samozaopatrzenia przeprowadzono dla poszczególnych grup gospodarstw i ważniejszych gałęzi rolniczych. Są one uzupełnieniem tego, co powiedziano o dochodzie surowym, przychodach gotówkowych i świadczeniach gospodarstwa rolnego dla domowego.

Udział produkcji na zbyt i samozaopatrzenie w ogólnym dochodzie surowym.

Wielkość gospodarstw:	Samozapotrzenie:	Zbyt:
	o/o	o/o
2— 3 ha	54·37	45·63
3— 5 „	50·30	49·70
5—10 „	46·34	53·66
10—15 „	40·95	59·05
15—30 „	34·26	65·74
30—50 „	32·13	67·87
średnia 2—50 „	39·16	60·84
„ 3—50 „	38·95	61·05

Procentowy stosunek między samozaopatrzeniem a produkcją na zbył w poszczególnych grupach gospodarstw ulega dużym zmianom. Ze wzrostem gospodarstwa wzrasta udział produkcji na zbył, a samozaopatrzenie maleje. Gospodarstwa od 2—3 ha, 3—5 ha zużywają przeszło 50% (połowę) dochodu surowego na samozaopatrzenie, zaś gospodarstwa od 30—50 ha 32% ($\frac{1}{3}$). Odpowiednio do tego kształtuje się produkcja na zbył. Przeciętna, uzyskana ze wszystkich gospodarstw, wynosi okragło 40% dla samozaopatrzenia a 60% dla produkcji na zbył.

Procentowy udział samozaopatrzenia i produkcji na zbył w poszczególnych produktach zestawiono na str. 70. Podane cyfry wyraźnie ilustrują wpływ wielkości gospodarstwa na udział samozaopatrzenia i produkcji na zbył w dochodzie surowym poszczególnych gałęzi rolniczych.

Zboża.

Wielkość gospodarstw:	Samozaopatrzenie: %	Zbył: %
2— 3 ha	65·95	34·05
3— 5 „	71·11	28·89
5—10 „	52·31	47·69
10—15 „	42·43	57·57
15—30 „	29·87	70·13
30—50 „	26·99	73·01
średnia 2—50 „	38·16	61·84
„ 3—50 „	37·89	62·11

W gospodarstwach od 30—50 ha produkcja zboża na zbył wynosi prawie $\frac{3}{4}$ ogólnego dochodu surowego tej gałęzi, a $\frac{1}{4}$ na samozaopatrzenie, zaś w gospodarstwach najmniejszych mniej niż $\frac{2}{5}$ idzie na zbył, a przeszło $\frac{3}{5}$ na samozaopatrzenie. Przeciętna, jaką uzyskano ze wszystkich gospodarstw, wynosi $\frac{2}{5}$ na samozaopatrzenie a $\frac{3}{5}$ produkcji na zbył.

Z dochodu surowego ziemniaków w gospodarstwach od 2—3 ha $\frac{4}{5}$, od 30—50 ha $\frac{3}{4}$, a przeciętnie ze wszystkich gospodarstw mniej jak $\frac{3}{4}$ idzie na samozaopatrzenie. Widoczna jest niska produkcja ziemniaków na zbył w badanych gospodarstwach, lub też należy poszukiwać przyczyny tego w dużej konsumcji ziemniaków w gospodarstwach włościańskich.

Produkcja owoców ulega w większej mierze sprzedaży niż konsumcji, a cyfry, dotyczące tego badania, przedstawiają się następująco:

Udział samozaopatrzenia i produkcji na zbyt w poszczególnych produktach

Wielkość gospodarstw	2—3 ha		3—5 ha		5—10 ha		10—15 ha		15—30 ha		30—50 ha		2—10 ha		3—50 ha	
	Samoza- opatrzenie %	Zbyt %	Samoza- opatrzenie %	Zbyt %	Samoza- opatrzenie %	Zbyt %	Samoza- opatrzenie %	Zbyt %	Samoza- opatrzenie %	Zbyt %	Samoza- opatrzenie %	Zbyt %	Samoza- opatrzenie %	Zbyt %	Samoza- opatrzenie %	Zbyt %
Zboża	65·95	34·05	71·11	28·89	52·31	47·69	42·43	57·57	29·87	70·13	26·99	73·01	38·16	61·84	37·89	62·11
Ziemniaki	82·71	17·29	76·08	23·92	60·85	39·15	55·73	44·27	57·48	42·52	60·07	39·93	59·76	40·24	59·38	40·62
Owoce	34·02	65·98	30·80	69·20	26·78	73·22	39·30	60·70	27·26	72·74	19·13	80·87	29·69	70·31	29·59	70·41
Las	49·50	50·50	58·08	41·92	67·49	32·51	57·04	42·96	55·88	44·12	46·69	53·31	56·97	43·03	57·20	42·80
Bydło rogate	—	100—	1·67	98·33	1·96	98·04	0·88	99·12	1·89	98·11	5·55	94·45	2·08	97·92	2·09	97·91
Mleko	84·44	15·56	64·05	35·95	74·57	25·43	65·24	34·76	44·99	55·01	33·16	66·84	56·51	43·49	55·95	44·05
Przetwory mleczne	35·98	64·02	64·83	35·17	52·40	47·60	57·12	42·88	70·74	29·26	71·27	28·73	62·70	37·30	63·06	36·94
Trzoda chlewna	26·48	73·52	21·85	78·15	28·06	71·94	28·45	71·55	27·72	72·28	28·14	71·86	27·71	72·29	27·74	72·26
Pszczoły	39·13	60·87	27·89	72·11	40·08	59·92	33·48	66·52	31·64	68·36	16·11	83·89	31·60	68·40	31·47	68·53
Drób	42·93	57·07	42·29	57·71	35·10	64·90	45·01	54·99	47·71	52·29	52·92	47·08	44·09	55·91	44·11	55·89
Różne	54·87	45·13	44·77	55·23	43·50	56·50	35·19	64·81	33·23	66·77	31·25	68·75	36·50	63·50	36·31	63·69
Cała produkcja	54·37	45·63	50·30	49·70	46·34	53·66	40·95	59·05	34·26	65·74	32·13	67·87	39·16	60·84	38·95	61·05

Owoce.

Wielkość gospodarstw:	Samozaopatrzenie: %	Zbyt: %
2— 3 ha	34·02	65·98
3— 5 „	30·80	69·20
5—10 „	26·78	73·22
10—15 „	39·30	60·70
15—30 „	27·26	72·74
30—50 „	19·13	80·87
średnia 2—50 „	29·69	70·31
„ 3—50 „	29·59	70·41

Cyfry, dotyczące dochodu surowego lasu, wypadły różnie dla poszczególnych wielkości gospodarstw, zaś przeciętna dla wszystkich gospodarstw wynosi na samozaopatrzenie 57%, na zbyt 43%.

Mleko.

Wielkość gospodarstw	Samozaopatrzenie: %	Zbyt: %
2— 3 ha	84·44	15·56
3— 5 „	64·05	35·95
5—10 „	74·57	25·43
10—15 „	65·24	34·76
15—30 „	44·99	55·01
30—50 „	33·16	66·84
średnia 2—50 „	56·51	43·49
„ 3—50 „	55·95	44·05

Jak widać z zestawienia, udział samozaopatrzenia w dochodzie surowym z mleka maleje ze wzrostem gospodarstwa, zaś udział produkcji na zbyt wzrasta. Gospodarstwa od 2—15 ha konsumują większą część mleka, a mniejsza dostaje się na zbyt, zaś w gospodarstwach 15—50 ha przeważa udział produkcji na zbyt.

Przetwory mleczne.

Wielkość gospodarstw:	Samozaopatrzenie: %	Zbyt: %
2— 3 ha	35·98	64·02
3— 5 „	64·83	35·17
5—10 „	52·40	47·60
10—15 „	57·12	42·88
15—30 „	70·74	29·26
30—50 „	71·27	28·73
średnia 2—50 „	62·70	37·30
„ 3—50 „	63·06	36·94

Udział samozaopatrzenia i zbytu w dochodzie surowym z przetworów mlecznych wykazuje zupełnie odmienne wyniki, jak przy dochodzie ze zbóż i owoców. Tutaj mianowicie zwiększa się samozaopatrzenie ze wzrostem gospodarstwa, a zbyt maleje. Gospodarstwa drobne niejednokrotnie nie konsumują przetworów mlecznych (masło) i wynoszą je na targ, czego nie spotyka się w gospodarstwach większych, stąd pochodzi wzrost udziału samozaopatrzenia w dochodzie z przetworów mlecznych ze wzrostem gospodarstwa.

Trzoda chlewna.

Wielkość gospodarstw :	Samozaopatrzenie: ‰	Zbyt: ‰
2— 3 ha	26·48	73·52
3— 5 „	21·85	88·15
5—10 „	28·06	71·94
10—15 „	28·45	71·55
15—30 „	27·72	72·28
30—50 „	28·14	71·86
średnia 2—50 „	27·71	72·29
„ 3—50 „	27·74	72·26

Z dochodu trzody chlewnej prawie $\frac{3}{4}$ przypada na produkcję na zbyt, a $\frac{1}{4}$ na samozaopatrzenie. Dużych różnic pomiędzy poszczególnymi gospodarstwami nie można skonstatować.

Drób.

Wielkość gospodarstw :	Samozaopatrzenie: ‰	Zbyt: ‰
2— 3 ha	42·93	57·07
3— 5 „	42·29	57·71
5—10 „	35·10	64·90
10—15 „	45·01	54·99
15—30 „	47·71	52·29
30—50 „	52·92	47·08
średnia 2—50 „	44·09	55·91
„ 3—50 „	44·11	55·89

Ze wzrostem gospodarstwa daje się zauważyć wzrost udziału samozaopatrzenia w dochodzie surowym drobiu. Gospodarstwa większe są zamożniejsze, dlatego mogą pozwolić sobie na konsumpcję produktów hodowli drobiu, jak i przetworów mlecznych.

Do najważniejszych produktów, biorących udział w samozaopatrzeniu należą zboża (26‰ ogólnego samozao-

patrzenia średnio ze wszystkich gospodarstw), ziemniaki (8⁰/₀), mleko (20⁰/₀), przetwory mleczne (8·8⁰/₀) i trzoda chlewna (10⁰/₀), zaś w produkcji na zbył zboża (27⁰/₀), bydło rogате (11·8⁰/₀), mleko (10⁰/₀) i trzoda chlewna (17·8⁰/₀). Odchylenia od tych przeciętnych w poszczególnych grupach gospodarstw uwi-doczniono w zestawieniu na str. 73.

Samozaopatrzenie i zbył.

Wielkość gospodarstw	Na gospodarstwo		Na ha	
	Samozaopatrzenie Zł	Zbył Zł	Samozaopatrzenie Zł	Zbył Zł
2— 3 ha	1408·79	1182·40	554·04	465—
3— 5 „	1582·45	1563·81	378·84	374·38
5— 10 „	1930·08	2234·90	261·96	303·33
10—15 „	2635·39	3799·80	220·10	317·40
15—30 „	2962·61	3685·02	144·60	277·48
30—50 „	3635·15	7677·17	95·11	200·87
średnia 2—50 „	2429·53	3775·24	179·61	279·09
„ 3—50 „	2463·72	3862·08	177·31	277·95

Ze wzrostem gospodarstwa wzrasta w cyfrach absolutnych na gospodarstwo udział samozaopatrzenia i produkcji na zbył w dochodzie surowym, natomiast w cyfrach względnych na ha maleje. Samozaopatrzenie w gospodarstwach od 30—50 ha zwiększyło się w stosunku do gospodarstw od 2—3 ha 2·6-krotnie, zaś produkcja na zbył 6·4-krotnie, czyli im gospodarstwo większe, tem więcej produkuje na zbył. Potwierdzają to cyfry przeliczone na 1 ha ziemi; w gospodarstwach od 2—5 ha samozaopatrzenie przeważa nad produkcją na zbył, zaś powyżej 5 ha jest przeciwnie. Zmniejszenie się udziału samozaopatrzenia i zbytu w dochodzie surowym na jednostkę obszaru ze wzrostem gospodarstwa jest wynikiem mniejszej wydajności gospodarstw większych (część I. Badań nad rentownością str. 66—84).

Produkcja na samozaopatrzenie wynosiła na ha :

Wielkość gospodarstw	2-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15-30 ha	30-50 ha	Średnia 2-50 ha	Średnia 3-50 ha
Ilość gospodarstw	14	44	131	100	113	30	432	418
	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
Zboża	124·88	96·32	70·56	59·14	36·89	25·19	47·12	46·64
Ziemniaki	53·85	38·52	21·90	17·46	10·72	8·59	14·67	14·43
Owoce	10·18	6·87	3·53	3·77	1·87	0·70	2·51	2·46
Las	16·93	6·18	5·46	3·93	4·23	2·26	4·13	4·05
Bydło rogat		0·76	0·71	0·33	0·68	1·13	0·70	0·70
Mleko	177·37	91·10	64·65	45·79	24·89	14·58	36·73	35·87
Przetwory mleczne	18·14	31·19	15·92	19·13	15·57	10·79	15·92	15·91
Trzoda chlewna	51·95	22·63	25·03	23·01	17·24	12·16	19·09	18·89
Pszczoły	0·54	0·99	1·03	0·74	0·81	0·24	0·73	0·73
Drób	22·12	22·79	10·49	11·50	8·74	5·07	9·40	9·32
Różne	78·08	61·49	42·68	35·30	22·96	14·40	28·61	28·31
Cała produkcja	554·04	378·84	261·96	220·10	144·60	95·11	179·61	177·31

Produkcja na zbyt wynosiła na ha :

Zboża	64·48	39·14	64·32	80·24	86·62	68·14	76·37	76·45
Ziemniaki	11·26	12·11	14·09	13·87	7·93	5·71	9·88	9·87
Owoce	19·75	15·43	9·65	5·83	4·99	2·96	5·95	5·87
Las	17·27	4·46	2·63	2·96	3·34	2·58	3·12	3·03
Bydło rogale	49·02	44·71	35·46	37·32	35·28	19·24	32·96	32·86
Mleko	32·68	51·14	22·05	24·40	30·43	29·39	28·27	28·24
Przetwory mleczne	32·27	16·92	14·46	14·36	6·44	4·35	9·47	9·32
Trzoda chlewna	144·23	80·94	64·16	57·87	44·96	31·05	49·79	49·21
Pszczoły	0·84	2·56	1·54	1·47	1·75	1·25	1·58	1·59
Drób	29·40	31·10	19·40	14·05	9·58	4·51	11·92	11·81
Różne	63·80	75·87	55·57	65·03	46·16	31·69	49·78	49·70
Cała produkcja	465·00	374·38	303·33	317·40	277·48	200·87	279·09	277·95

Nie rozporządzając podobnemi cyframi z lat poprzednich, nie można wysnuwać jakichkolwiek wniosków i dlatego należy poprzestać jedynie na podaniu tych cyfr.

6. DOCHÓD SPOŁECZNY.

Z gospodarstwa rolnego czerpie dochody nietylko właściciel, lecz najemnicy, państwo i wierzyciele. Dochodem właściciela jest wynagrodzenie za pracę i procent od majątku czystego, t. j. renta majątkowa. Najemnicy za wykonaną pracę otrzymują wynagrodzenie w gotówce i naturaljach, państwo i samorząd za świadczenia ze swej strony (zabezpieczenie własności, utrzymanie drogi i t. d.) pobierają podatki, czyli część dochodu z gospodarstwa, wierzyciele zaś od wypożyczonych kapitałów — procenty i czynsze dzierżawne. Suma tych dochodów nazwana jest dochodem społecznym.

W badanych gospodarstwach dochód społeczny był następujący:

Wielkość gospodarstw:	Na gospodarstwo: Zł	Na ha: Zł
2— 3 ha	1882·92	742·85
3— 5 „	2099·71	502·67
5—10 „	2991·20	405·98
10—15 „	4741·95	396·03
15—30 „	6386·39	311·72
30—50 „	8417·25	220·24
Średnia 2—50 ha	4534·84	335·25
„ 3—50 „	4623·46	332·74

Z natury rzeczy dochód społeczny wzrasta ze wzrostem obszaru gospodarstwa, jednak nie tak szybko, jak obszary poszczególnych grup gospodarstw. (Obszary gospodarstw największych w stosunku do gospodarstw najmniejszych wzrosły 15-krotnie, zaś dochód społeczny $4\frac{1}{2}$ -krotnie.) Powodem tego jest mniejsza wydajność gospodarstw większych, przypadająca na jednostkę obszaru. Na jednostkę obszaru przypada dochodu społecznego tem więcej, im mniejszy jest obszar gospodarstwa. Stąd

znaczenie gospodarstw drobnych dla państwa jest bardzo ważne. Przewaga tych gospodarstw nad gospodarstwami większymi wzrośnie w miarę postępu wykształcenia rolniczego i rozwoju współdzielczości.¹

Przyjmując dochód społeczny na ha gospodarstw największych za 100, otrzymuje się następujące odchylenia pozostałych grup gospodarstw:

Wielkość gospodarstw:	Dochód społeczny:
30—50 ha	100
15—30 „	142
10—15 „	180
5—10 „	184
3— 5 „	228
2— 3 „	337

Różnice pomiędzy poszczególnymi grupami gospodarstw wypadły dosyć wysoko. Przyczyny tego w badanych gospodarstwach należy przede wszystkim poszukiwać w zmniejszaniu się nakładu na pracę ze wzrostem obszaru gospodarstwa.

Dochód społeczny.

a) Na gospodarstwo.

Wielkość gospodarstw	Procenty	Czynsze dzierżawne	Podatki	Praca najemna	Praca własna	Renta majątkowa	Dochód społeczny
2— 3 ha	12·04	18·72	14·39	299·08	1143·39	401·30	1888·92
3— 5 „	27·73	12·86	35·52	410·70	1222·05	390·85	2099·71
5—10 „	46·69	36·00	55·14	473·32	1408·48	971·57	2991·20
10—15 „	76·71	22·95	118·64	851·54	1766·24	1905·87	4741·95
15—30 „	95·10	26·96	207·68	1382·62	1771·78	2902·25	6386·39
30—50 „	123·94	114·50	311·06	2913·84	1755·71	3198·20	8417·25
średnia 2—50 ha	68·61	33·15	124·19	956·18	1582·86	1769·85	4534·84
„ 3—50 „	70·50	33·63	127·87	978·19	1597·58	1815·69	4623·46

b) Na ha.

2— 3 ha	4·73	7·36	5·66	117·62	449·66	157·82	742·85
3— 5 „	6·64	3·07	8·50	98·33	292·56	93·57	502·67
5—10 „	6·34	4·89	7·48	64·24	191·17	131·86	405·98
10—15 „	6·40	1·92	9·91	71·12	147·51	159·17	396·03
15—40 „	4·64	1·32	10·13	67·49	86·48	141·66	311·72
30—50 „	3·24	3·00	8·14	76·24	45·94	83·68	220·24
średnia 2—50 ha	5·07	2·45	9·19	70·69	117·01	130·84	335·25
„ 3—50 „	5·07	2·42	9·20	70·40	114·98	130·67	332·74

¹ Laur-Staniewicz, „Ekonomika rolnicza“, str. 388.

Procentowy podział dochodu społecznego.

Wielkość gospodarstw	Procenty	Czynsze dzierżawne	Podatki	Praca najemna	Praca własna	Renta majątkowa	Razem
	‰	‰	‰	‰	‰	‰	‰
2— 3 ha	0·64	0·99	0·76	15·83	60·53	21·25	100·—
3— 5 „	1·32	0·61	1·69	19·56	58·20	18·62	100·—
5—10 „	1·56	1·21	1·84	15·82	47·09	32·48	100·—
10—15 „	1·62	0·48	2·50	17·96	37·25	40·19	100·—
15—30 „	1·49	0·42	3·25	21·65	27·74	45·45	100·—
30—50 „	1·47	1·36	3·70	34·62	20·86	37·99	100·—
średnia 2—50 ha	1·51	0·73	2·74	21·09	34·90	39·03	100·—
„ 3—50 „	1·52	0·73	2·76	21·16	34·56	39·27	100·—

Na załączonych tablicach zestawiono dochód społeczny w cyfrach absolutnych i względnych dla poszczególnych wielkości gospodarstw. Udział poszczególnych składników w ogólnym dochodzie społecznym ulega dużym wahaniom ze zmianą obszaru gospodarstwa, dotyczy to przede wszystkim nakładu na pracę i renty majątkowej. Pozostałe składniki wykazują również odchylenia pomiędzy grupami gospodarstw, ponieważ jednak udział ich w ogólnym dochodzie społecznym jest szczupły, odchylenia te są nieznaczne.

Ze wzrostem gospodarstwa zwiększa się udział nakładu na pracę najemną i renty majątkowej, natomiast udział nakładu na pracę własną maleje.

Skład dochodu społecznego można przedstawić w dwóch następujących formach:

I.

Dochód społeczny.

Wielkość gospodarstw:	Bezwarunkowy:	Uwarunkowany:	Razem:
	‰	‰	‰
2— 3 ha	18·22	81·78	100·—
3— 5 „	23·18	76·82	100·—
5—10 „	20·43	79·57	100·—
10—15 „	22·56	77·44	100·—
15—30 „	26·81	73·19	100·—
30—50 „	41·15	58·85	100·—
średnia 2—50 „	26·07	73·93	100·—
„ 3—50 „	26·17	73·83	100·—

Bezwarunkowa część dochodu społecznego jest niezależna od wyniku gospodarstwa, składa się ona z procentów, czynszów dzierżawnych, podatków i nakładu na pracę najemną. Gospodarstwo bez względu na wynik gospodarczy musi płacić procenty i czynsz od donajętych kapitałów, uiszczać należne podatki i obciążenia socjalne i wynagradzać najemników stosownie do umowy, dlatego suma tych składników dochodu nazwana jest dochodem bezwarunkowym.

Dochodowi temu przeciwstawia się dochód uwarunkowany, składający się z wynagrodzenia rodziny za pracę i renty majątkowej. Jest on zależny od wyniku gospodarczego: praca rodziny i kapitał umieszczony w gospodarstwie mogą otrzymać wynagrodzenie odpowiednie do rezultatu gospodarki.

Jak widać z powyższego zestawienia, dochód bezwarunkowy w badanych gospodarstwach wzrasta ze wzrostem obszaru gospodarstw, zaś dochód warunkowy maleje.

II.

Dochód z pracy i kapitału.

Wielkość gospodarstw:	Praca własna i najemna: %	Procenty, czynsze i renta: %	Podatki: %	Razem: %
2— 3 ha	76·36	22·88	0·76	100·—
3— 5 „	77·76	20·55	1·69	100·—
5—10 „	62·91	35·25	1·84	100·—
10—15 „	55·21	42·29	2·50	100·—
15—30 „	49·39	47·36	3·25	100·—
30—50 „	55·48	40·82	3·70	100·—
średnia 2—50 „	55·99	41·27	2·74	100·—
„ 3—50 „	55·72	41·52	2·76	100·—

Przez dochód z pracy rozumie się wydatki poniesione na pracę pieszą, t. j. gotówka, naturalja i utrzymanie najemników oraz umowne wynagrodzenie rodziny za pracę. Ta część dochodu społecznego równa się nakładowi na pracę. Dochód z kapitału, składający się z procentów, czynszów dzierżawnych i renty majątkowej równa się dochodowi czystemu.

Stosunek tych dochodów do siebie jest różny w poszczególnych grupach gospodarstw badanych. Ze wzrostem obszaru gospodarstwa udział dochodu z pracy maleje, zaś dochodu z kapitału wzrasta.

Dochód społeczny w 0/0 kapitału czynnego.

Wielkość gospodarstw:	Na 100 zł kapitału czynnego, przypada dochodu społecznego: Zł
2— 3 ha	18·47
3— 5 „	14·66
5—10 „	14·92
10—15 „	16·63
15—30 „	16·18
30—50 „	12·58
średnia 2—50 „	15·57
„ 3—50 „	15·47

Dochód społeczny przeliczony na 100— zł kapitału czynnego wykazuje małe odchylenia pomiędzy poszczególnymi kategorjami gospodarstw. Wyraźnej prawidłowości nie można zauważyć. Znaczenie powyższych cyfr wzrośnie przy porównywaniu wyniku szeregu lat.

7. WARTOŚĆ DOCHODOWA.

Jednem z najważniejszych zadań rachunkowości rolniczej jest zbadanie rentowności gospodarstw. Miarą rentowności jest dochód czysty lub renta majątkowa, wskazujące, jak wysoko oprocentował się kapitał, użyty w gospodarstwie w badanym roku gospodarczym. Kapitalizując pewien dochód czysty w stosunku do stopy procentowej, stosowanej w kraju, otrzymuje się w iloczynie wysokość kapitału, który oddany do banku zapewniłby uzyskanie procentu, równego skapitalizowanemu dochodowi czystemu. Inaczej, dochód czysty pewnego gospodarstwa, skapitalizowany na pewien procent, daje w iloczynie wartość dochodową gospodarstwa, która zależnie od wyniku gospodarowania może być wyższa lub niższa od wartości szacowanej. Odpowiada ona kapitałowi, umieszczonemu w gospodarstwie rolnem, który zapewnia właścicielowi normalny procent według stopy procentowej, przyjętej w kraju, i wynagrodzenie za pracę własną i rodziny, odpowiadające wynagrodzeniu najemników stałych.

Chcąc obliczyć wartość dochodową kapitału majątku rolnego, t. j. kapitału gruntowego, meljoracyjnego, budowlanego i roślinnego, należy od dochodu czystego odjąć oprocentowanie kapitału dzierżawnego i resztę dochodu czystego skapitalizować. Skapitalizowana reszta dochodu czystego stanowi wartość dochodową majątku rolnego. Innymi słowy przy obliczaniu wartości dochodowej majątku rolnego wychodzi się od renty majątku rolnego. Renta gruntowa jest znowu podstawą do obliczenia wartości dochodowej ziemi.

Obliczenia wartości dochodowej badanych gospodarstw przez Wydział dokonano w inny sposób, mianowicie od skapitalizowanego dochodu czystego odejmowano wartość kapitału dzierżawnego, a pozostałość dzielono proporcjonalnie do poszczególnych kapitałów majątku rolnego. Wychodząc z założenia, że kapitał dzierżawny powinien uzyskać należne oprocentowanie, to odjęcie go od skapitalizowanego dochodu czystego jest słuszne.

Dla lepszego zobrazowania tego obliczenia podajemy poniższy przykład: Gospodarstwo rolne posiada:

Kapitału gruntowego (5 ha) o wartości oszacowanej	Zł. 10.000.—
„ meljoracyjnego	„ 2.000.—
„ budowlanego	„ 6.000.—
„ roślinnego	„ 500.—
Razem kapitału majątku rolnego . . .	Zł. 18.500.—

Kapitału dzierżawnego (kap. inwentarza żywego, martwego i kapitał obiegowy)	Zł. 5.000.—
Razem kapitału czynnego	Zł. 23.500.—

Dochód czysty tego gospodarstwa, wynoszący 1.300.— zł., skapitalizowany na 6⁰/o, daje wartość dochodową całego gospodarstwa:

$1300 \times 16,67 =$	Zł. 21.671.—
Odejmuje kapitał dzierżawny	„ 5.000.—
Otrzymuje się wartość dochodową majątku rolnego	Zł. 16.671.—

Wartość dochodową majątku rolnego dzieli się proporcjonalnie do pozostałych kapitałów i otrzymuje się wartość dochodową ziemi, budynków, meljoracyj i roślin.

Obliczenie powyższe można wykonać pierwszym sposobem, mianowicie: odejmując od dochodu czystego oprocentowanie kapitału dzierżawnego, otrzymamy resztę dochodu czystego, która skapitalizowana, daje wartość dochodową majątku rolnego.

Dochód czysty	1.300.—	Zł.
Kapitał dzierżawny 5.000.— zł. à 6 ⁰ /o	300.—	„
Pozostaje	1.000.—	Zł.

Pozostałość służy do oprocentowania kapitału majątku rolnego, skapitalizowana na pewien procent, w danym wypadku na 6⁰/o, odpowiada wartości dochodowej majątku rolnego.

Przez wartość inwenturową majątku rolnego rozumie się sumę pieniężną, na jaką szacowano kapitał gruntowy, meljoracyjny, budowlany i roślinny. Wartość inwenturowa ziemi odpowiada sumie pieniężnej, na jaką oszacowano kapitał gruntowy.

W pierwszej części sprawozdania (str. 33) podano metodę, jaką posługiwano się przy szacowaniu kapitałów rolniczych, tutaj należy jeszcze przypomnieć, że wartość inwenturowa (oszacowana) nie jest równa wartości obrotowej, lecz jest nieco niższa od niej.

Wartość inwenturowa i dochodowa na ha obszaru uprawnego.

Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw	Wartość inwen-turowa	Wartość docho-dowa	Wartość inwen-turowa	Wartość docho-dowa
		majątku rolnego		ziemi	
		zł	zł	zł	zł
Karłowate gosp. włosc. (2— 3 ha)	14	3.810·51	2.136·38	2.125·86	841·78
Drobne „ „ (3— 5 „)	44	3.039·30	1.114·07	1.897·89	799·49
Śred. drobne „ „ (5—10 „)	131	2.602·44	1.944·21	1.773·01	1.280·68
Średnie „ „ (10—15 „)	100	2.214·30	2.330·36	1.487·09	1.553·98
Średn. duże „ „ (15—30 „)	113	1.873·45	2.078·36	1.299·18	1.367·67
Duże „ „ (30—50 „)	30	1.542·71	1.165·16	1.087·94	863·22
Średnia ze wszystkich gospodarstw	432	2.331·96	1.936·32	1.559·46	1.274·47
„ z gospodarstw powyżej 3 ha	418	2.282·44	1.929·62	1.540·49	1.288·97

Do obliczania wartości dochodowej badanych gospodarstw przyjęto oprocentowanie, podobnie, jak do obliczenia kosztów produkcji na 60%. Stosownie do tego otrzymano powyższe wyniki. Wartość dochodowa ulega tym samym wahaniom, co i dochód czysty (porównaj I część str. 85—87), ponieważ jest ona funkcją dochodu czystego.

Z 432 gospodarstw przeciętna wartość dochodowa majątku rolnego na ha wynosi 1930, ziemi zaś 1270— zł., dla poszczególnych wielkości gospodarstw cyfry otrzymane są różne: dla gospodarstw od 2—3 ha, od 5—10 ha, od 10—15 ha, od 15—30 ha wartość dochodowa majątku rolnego wypadła wyżej od przeciętnych, dla pozostałych grup od 3—5 ha i 30—50 ha niżej.

Gospodarstwa 5—10 ha i 15—30 ha wykazują wartość dochodową ziemi nieco wyższą od przeciętnej, od 10—15 ha znacznie wyższą, pozostałe zaś grupy — niższą.

Porównanie wartości dochodowej z wartością inwenturową wypada na niekorzyść wszystkich grup gospodarstw prócz gospodarstw średnich i średnio dużych. Pomimo niskiego szacowania kapitałów wartość dochodowa wypadła jeszcze niżej, a mianowicie średnio ze wszystkich gospodarstw dla wartości kapitału majątku rolnego niżej o 395 zł., dla kapitału ziemi niżej o 285 zł. na ha.

Wartość dochodowa na 100 zł. wartości inwenturowej.

Wielkość gospodarstw :	Majątku rolnego: Zł	Ziemi: Zł
2— 3 ha	56·07	39·60
3— 5 „	36·66	42·13
5—10 „	74·71	72·23
10—15 „	105·25	104·50
15—30 „	110·94	105·27
30—50 „	75·53	79·34
Średnia 2—50 „	83·03	81·73
„ 3—50 „	84·54	83·67

Powyższe zestawienie ilustruje stosunek, jaki zachodzi pomiędzy wartością dochodową a inwenturową. Średnio ze wszystkich gospodarstw wartość dochodowa wynosi ponad $\frac{4}{5}$ wartości inwenturowej, natomiast w poszczególnych wielkościach gospodarstw stosunek ten jest jeszcze niekorzystniejszy dla gospodarstw o mniejszym obszarze, czyli im gospodarstwo większe, tem wartość dochodowa jest wyższa.

Przeliczając wartość dochodową w procentach dochodu surowego, otrzymuje się współczynniki dochodowości.

Współczynniki dochodowości mają praktyczne zastosowanie przy oszacowaniu wartości dochodowej gospodarstw, które nie prowadzą rachunków. Dla oszacowania dochodowości różnych gospodarstw w Polsce nie wystarczą podane poniżej współczynniki. Do tego potrzebne jest opracowanie wyników według systemów i kierunków gospodarstw, a nie według wielkości gospodarstw¹. Również wyniki małej ilości gospodarstw prowadzących rachunki są niedostateczne, by można na podstawie nich szacować gospodarstwa, położone w różnych warunkach i w różnych okolicach kraju. Jednak dla celów orientacyjnych można ich z powodzeniem używać. W tym celu trzeba oszacować końcowy dochód surowy badanego gospodarstwa i pomnożyć go przez odpowiedni współczynnik dochodowości, iloczyn przedstawia wartość dochodową całego gospodarstwa. Przez końcowy dochód surowy rozumie się wartość produktów sprzedanych z gospodarstwa, dostarczonych na utrzymanie rodziny gospodarza, dla zapłacenia robocizny, darowanych oraz wartość przyrostu majątku bez przyrostu kapitału inwentarza polnego, gdyż ta nie jest uwzględniona w badanych przez Wydział gospodarstwach.

¹ Dokładne dane dla stosunków szwajcarskich podane są w dziele prof. d-ra Laura, przetłumaczonem przez prof. d-ra Staniewicza p. t. *Ekonomika rolnicza*“, str. 144, Lwów 1928.

Współczynniki dochodowości.

Wielkość gospodarstw	Na 1 zł. dochodu surowego przypada	
	Wartości dochodowej majątku rolnego	Wartości dochodowej ziemi
	Zł	Zł
2— 3 ha	0·82	0·33
3— 5 „	0·45	0·40
5—10 „	2·48	1·69
10—15 „	3·74	2·48
15—30 „	3·95	2·63
30—50 „	2·80	2·17
Średnia 2—50 „	2·92	1·98
„ 3—50 „	2·99	2·03

Im gospodarstwo większe, tem wyższe są współczynniki dochodowości, tem korzystniejszą jest wartość dochodowa. Powyższe cyfry obecnie nie mają dużego znaczenia, wartość ich dla stosunków polskich wzrośnie po paru latach podobnych badań, naturalnie, o ile gospodarstwa będą badane według wielkości, kierunków i systemów gospodarcz.

8. WPŁYW SZACHOWNICY NA WYNIK GOSPODAROWANIA.

Poza wielu czynnikami na wynik gospodarowania oddziaływa również szachownica, t. j. rozparcelowanie obszaru gospodarstwa. Wpływ szachownicy próbowano skontrolować w badaniu, obejmującym 5 grup w każdej kategorii gospodarstw. Do pierwszej grupy zaliczano gospodarstwa bez szachownicy, t. j. o jednej i dwu parcelach. Dwuparcelowe gospodarstwa uważano za skomasowane, wychodząc z tego założenia, że jedna parcela obejmuje zwykle całą rolę, a druga łąkę albo plac budowlany. W drugiej grupie umieszczano gospodarstwa o 3, 4 i 5 parcelach, trzecia obejmowała gospodarstwa o 6—10 parcelach, czwarta o 11—15 i wreszcie piąta grupa, do której przydzielono gospodarstwa, posiadające powyżej 15 parcel.

Badanie dotyczyło wysokości dochodu surowego, nakładu gospodarczego i dochodu czystego na ha obszaru w 389 gospodarstwach, z których posiadano szczegółowe dane, dotyczące szachownicy.

Z 389 gospodarstw, przyjętych do badania, przypadły na poszczególne grupy następujące ilości gospodarstw:

a) W cyfrach absolutnych:

Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw mających					Razem gosp.
	1—2 parcel	3—5 parcel	6—10 parcel	11—15 parcel	wyżej 15 parcel	
2— 3 ha	5	4	4	—	—	13
3— 5 „	15	13	12	1	3	44
5—10 „	57	32	21	4	7	121
10—15 „	39	27	15	7	7	95
15—30 „	55	17	10	6	5	93
30—50 „	14	4	2	2	1	23
Razem	185	97	64	20	23	389

b) W procentach:

Wielkość gospodarstw	Procent gospodarstw mających					Razem gosp.
	1—2 parcel	3—5 parcel	6—10 parcel	11—15 parcel	wyżej 15 parcel	
2— 3 ha	38·46	30·77	30·77	—	—	100—
3— 5 „	34·09	29·55	27·27	2·27	6·82	100—
5—10 „	47·11	26·45	17·36	3·31	5·78	100—
10—15 „	41·05	28·42	15·79	7·37	7·37	100—
15—30 „	59·14	18·28	10·75	6·45	5·38	100—
30—50 „	60·87	17·39	8·70	8·69	4·35	100—
Razem	47·56	24·94	16·45	5·14	5·91	100—

Na grupę pierwszą, obejmującą gospodarstwa bez szachownicy, przypadło 185 gospodarstw na 389, t. j. prawie połowę (47·57%). W drugiej grupie (3—5 parcel) znalazło się 97 gospodarstw, t. j. $\frac{1}{4}$ wszystkich gospodarstw, w trzeciej grupie 64 gospodarstw (16·45% albo $\frac{1}{6}$ wszystkich gospod.). Pozostałe grupy IV i V są bardzo słabo reprezentowane: IV grupa obejmuje 20 gospodarstw (5%), V grupa — 23 gospod. (6%). Innymi słowy pod względem rozparcelowania badane gospodarstwa przedstawiają się dosyć korzystnie.

Należy jeszcze zauważyć, że ze wzrostem obszaru powiększa się udział gospodarstw skomasowanych, a maleje nieskomasowanych. Widzimy, że w kategorii gospodarstw od 2—3 ha na grupę I przypada 38% gospodarstw skomasowanych. Wielkość ta z pewnemi odchyleniami od prawidłowości zwiększa się ze wzrostem gospodarstw i dochodzi do 61% w gospodarstwach od 30—50 ha. Udział zaś gospodarstw w II i III grupie maleje i z 61% w gospodarstwach od 2—3 ha spada do 26% w gospodarstwach od 30—50 ha. Szczególnie uwydatnia się to w grupie III. W czwartej grupie zwiększa się udział gospodarstw większych, ponieważ jednak w grupie tej, jak i ostatniej, w której brak jakichkolwiek prawidłowości, jest za mało gospodarstw, zjawiska spostrzeżonego nie można uogólniać.

Rozpatrując dochód surowy na jednostkę obszaru w poszczególnych kategoriach i grupach gospodarstw, uwidoczniłoby się na poniższym zestawieniu, daje się zauważyć zmniejszanie się tej wielkości ze wzrostem rozparcelowania. Brak zupełnej prawidłowości należy przypisywać wpływowi innych czynników, np. pochodzeniu gospodarstw, osobistej zdolności gospodarza, która uwydatnia się w umiejętnem zorganizowaniu gospodarstwa polowego, racjonalnej hodowli bydła, dostosowanej do konjunktury handlowej i t. p. Jednak

Dochód surowy na ha.

Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw	Grupa I	Ilość gospodarstw	Grupa II	Ilość gospodarstw	Grupa III	Ilość gospodarstw	Grupa IV	Ilość gospodarstw	Grupa V
		1—2 parcel		3—5 parce		6—10 parcel		11—15 parcel		powyżej 15 parcel
		Żł		Żł		Żł		Żł		Żł
2—3 ha	5	1189 88	4	859 73	4	944 49	—	—	—	—
3—5 "	15	791 98	13	803 74	12	718 26	1	531 86	3	685 81
5—10 "	57	617 22	32	561 21	21	587 10	4	396 93	7	462 61
10—15 "	39	565 50	27	631 62	15	471 64	7	426 63	7	335 07
15—30 "	55	466 18	17	389 35	10	531 79	6	389 15	5	258 32
30—50 "	14	288 89	4	340 97	2	578 35	2	278 34	1	441 01
śred. 2—50 "	185	566 21	97	586 42	64	598 05	20	399 88	23	407 56
" 3—50 "	180	548 89	93	574 66	60	574 96	20	399 88	23	407 56

wpływ szachownicy na dochód surowy występuje wyraźnie we wszystkich wielkościach gospodarstw, a przeciętne ze wszystkich gospodarstw potwierdzają to zjawisko. Przyjmując dochód surowy ze wszystkich gospodarstw grupy V za 100, otrzymuje się następujące odchylenia grup pozostałych:

	Dochód surowy:
V grupa	100
IV "	98
III "	147
II "	144
I "	139

Im mniejsze rozparcelowanie, tem większy dochód uzyskuje się na jednostkę obszaru. Różnica w dochodzie surowym między przeciętnem gospodarstwem grupy I a grupy V wynosi 160 zł na ha.

Nakład gospodarczy na ha.

Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw	Grupa I	Ilość gospodarstw	Grupa II	Ilość gospodarstw	Grupa III	Ilość gospodarstw	Grupa IV	Ilość gospodarstw	Grupa V
		1—2 parcel		3—5 parcel		6—10 parcel		11—15 parcel		powyżej 15 parcel
		Żł		Żł		Żł		Żł		Żł
2—3 ha	5	827 80	4	758 78	4	973 63	—	—	—	—
3—5 "	15	626 93	13	722 89	12	587 63	1	595 59	3	829 56
5—10 "	57	454 32	32	414 15	21	460 48	4	300 22	7	399 32
10—15 "	39	401 41	27	411 27	15	355 27	7	305 87	7	226 17
15—30 "	55	295 74	17	282 44	10	334 11	6	259 60	5	204 90
30—50 "	14	178 02	4	239 45	2	383 98	2	189 94	1	480 08
śred. 2—50 "	185	399 20	97	438 65	64	469 60	20	293 75	23	363 99
" 3—50 "	180	387 30	93	424 88	60	436 00	20	293 75	23	363 99

Wpływ szachownicy na nakład gospodarczy występuje dosyć niewyraźnie. Daje się zauważyć wzrost nakładu ze zwiększaniem się rozparcelowania w gospodarstwach od 2—3 ha. Pozostałe zaś kategorie wykazują wyniki rozbieżne. Różne formy gospodarowania, intensywność, zbyt duży obszar, objęty badaniem małej ilości gospodarstw, oraz różne ceny dokupowanych środków produkcji i ceny robocizny uniemożliwiają uzyskanie pozytywniejszych wyników.

Dochód czysty na ha.

Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw	Grupa I	Ilość gospodarstw	Grupa II	Ilość gospodarstw	Grupa III	Ilość gospodarstw	Grupa IV	Ilość gospodarstw	Grupa V
		1—2 parcel		3—5 parcel		6—10 parcel		11—15 parcel		powyżej 15 parcel
2—3 ha	5	362·08	4	100·95	4	— 29·14				
3—5 „	15	165·05	13	80·85	12	130·63	1	— 63·73	3	— 143·75
5—10 „	57	162·90	32	147·06	21	126·62	4	96·71	7	63·29
10—15 „	39	164·09	27	220·35	15	116·36	7	120·76	7	108·90
15—30 „	55	170·44	17	106·91	10	197·68	6	129·55	5	53·42
30—50 „	14	110·87	4	101·52	2	194·37	2	88·40	1	— 39·07
śred. 2—50 „	185	167·01	97	147·77	64	128·45	20	106·13	23	43·57
„ 3—50 „	180	161·59	93	149·78	60	138·96	20	106·13	23	43·57

Wpływ szachownicy najwyraźniej uwydatnia się w różnicy między dochodem surowym a nakładem gospodarczym, t. j. w dochodzie czystym. Ze zwiększaniem się rozparcelowania zmniejsza się dochód czysty na jednostkę obszaru. Prawdopodobnie ta dotyczy każdej kategorii gospodarstw. W gospodarstwach od 2—3 ha dochód czysty z 362·08 zł na ha w grupie I-szej spada do — 29·14 zł w grupie III-ciej, w gospodarstwach od 3—5 ha z 165·05 zł I-szej do — 143·75 zł w grupie V-tej. Wpływ szachownicy wydaje się być większy na gospodarstwa mniejsze. W pozostałych kategoriach gospodarstw spadek nie jest tak gwałtowny i są pewne wahania; w gospodarstwach od 5—10 ha różnica między dochodem czystym V-tej grupy wynosi około 100 zł na korzyść grupy I-szej — w gospodarstwach od 10—15 ha 56 zł, od 15—30 ha 117 zł, od 30—50 ha 149 zł. Przeciętna ze wszystkich gospodarstw najlepiej ilustruje wpływ szachownicy. Widzimy, że dochód czysty na ha, wynoszący w grupie I-szej 167·01 zł, obniża się w grupie II-giej do 147·77 zł, w III-ciej do 128·45 zł, w IV-tej do 106·13 zł, w V-tej do 43·57 zł.

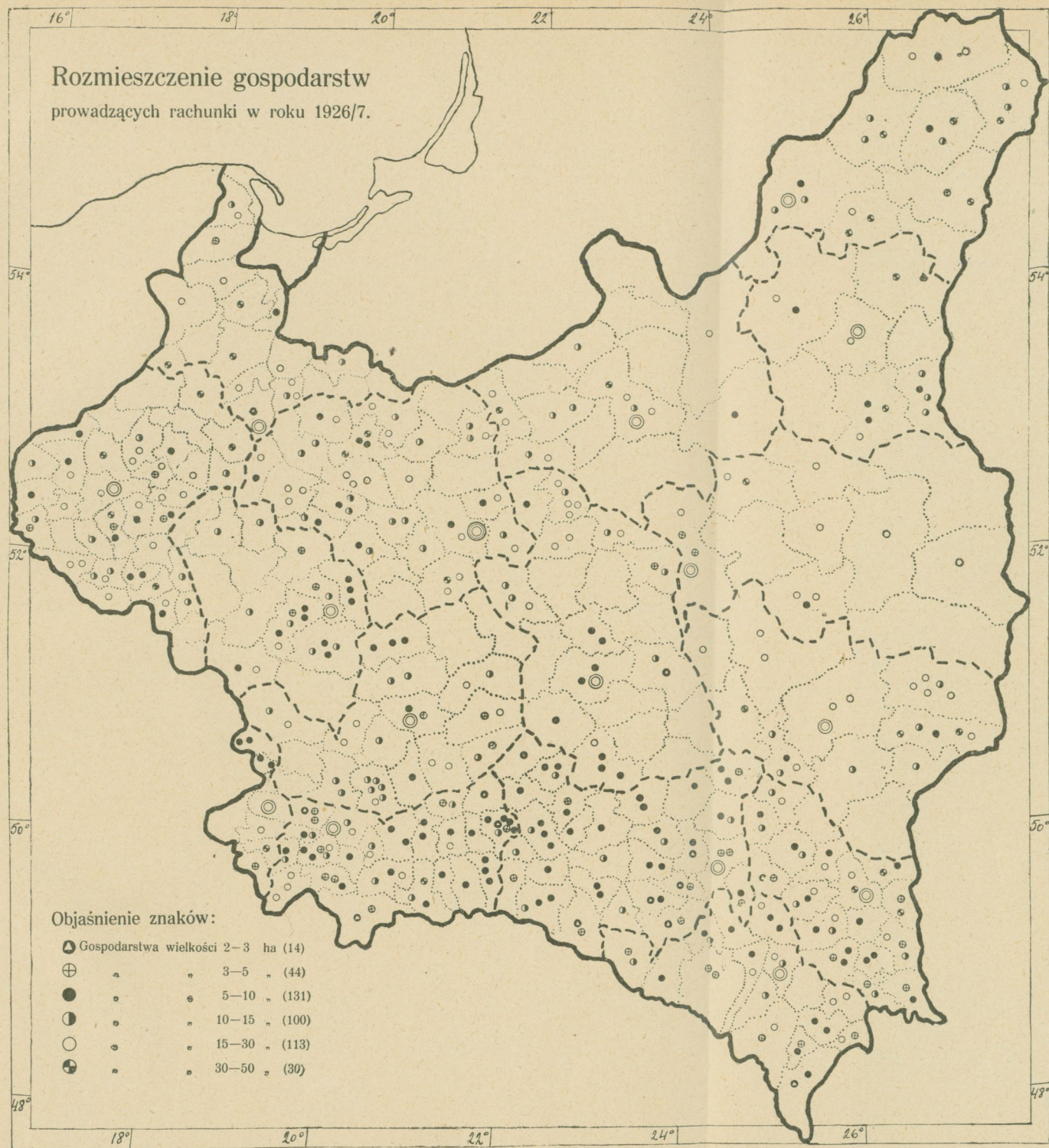
Jak widać z podanych cyfr, gdyby na dochód czysty działała jedynie szachownica, to straty, wynikające z szachownicy, byłyby duże. Porównanie dochodu czystego poszczególnych grup z prze-

ciętnym dochodem czystym wszystkich gospodarstw, wynoszącym 142·79 zł na ha (Cz. I, str. 85), wypadło na korzyść grupy I i II. Dochód czysty gospodarstw skomasowanych (I grupa) i gospodarstw o 3—5 parcelach (II grupa) jest wyższy od przeciętnego: w grupie pierwszej o 24·22 zł, w drugiej o 4·99 zł. Pozostałe grupy gospodarstw wykazują dochód czysty niższy od przeciętnego: grupa III niższy o 16·34 zł, grupa IV o 36·66 zł, grupa V o 99·22 zł na ha.

Powyższe wywody nie są oparte na głębszych rozważaniach i analizie poszczególnych gospodarstw. Naukowe rozpatrzenie oddziaływania szachownicy na ogólny wynik gospodarstw oraz na poszczególne wielkości i organizację gospodarstw powinno obejmować gospodarstwa, pochodzące z mniejszego terenu, t. j. znajdujących się w podobnych warunkach ekonomicznych i przyrodniczych. Brak większej ilości gospodarstw z mniejszego obszaru upoważnia do podania tymczasowo wyżej wyszczególnionych cyfr.

Doniosłemu temu zagadnieniu będzie się starał Wydział Ekonomiki Gospodarstw Małych poświęcić w niedalekiej przyszłości specjalne studjum oparte na szerszym materiale.

BIBLIOTEKA PUŁAWSKA

Serja Prac Społeczno-Gospodarczych

Nr.	Cena zł.
1. Nowy sposób ujmowania kształtu rozłogu ziemi. Prof. <i>F. Moszczeński</i> , Warszawa 1927	2'10
2. Kształtowanie się cen na ważniejsze artykuły w Polsce. <i>E. Szturm- de Sztrem</i> , Warszawa 1927	5'70
3. Budżety 4 gospodarstw wsi Czahary w powiecie zbarraskim (r. 1925/26). <i>Jan Warężak</i> , Warszawa 1927	8'—
4. Budżety 6 gospodarstw wsi Albigowej w powiecie łańcuckim (1925/26). <i>Dr. S. Inglot</i> , Warszawa 1927	10'—
5. Rybna i Kaszów , wsie powiatu krakowskiego. Inż. roln. <i>M. Sowiński</i> , Warszawa 1928	9'—
6. Góra Baldrzychowska i Bieczyna , wsie powiatu łęczyckiego, <i>Wincenty Gortat</i> , Warszawa 1928	7'—
7. Stan gospodarstw włościańskich w powiecie wadowickim. <i>Franciszek Dziedzic</i> , Warszawa 1928	18'—
8. Zwyczaje spadkowe włościan w Polsce , część I (województwa południowe). <i>K. Kowalski, dr. S. K. Grzybowski</i> oraz <i>K. Karpińiec</i> , Warszawa 1928	7'—
9. Zwyczaje spadkowe włościan w Polsce , część II (województwa zachodnie). <i>J. Górski i St. Kuczkowski</i> , Warszawa 1929	6'—
10. Zwyczaje spadkowe włościan w Polsce , część III (województwa centralne). <i>J. Górski, W. Jaskłowski, K. Kowalski i dr. J. Wasilkowski</i> , Warszawa 1929	12'—
11. Zwyczaje spadkowe włościan w Polsce , część IV (województwa wschodnie). <i>A. Bobkowski, E. Muzykant, K. Petruszewicz i Dr. W. Staniewicz</i> , Warszawa 1929	—'—
12. Zwyczaje spadkowe włościan w Polsce , część V <i>J. Bekerman i dr. J. Rafacz</i> , Warszawa 1929	5'—
13. Badania nad rentownością gospodarstw włościańskich w r. 1926/27, część I. Inż. <i>J. Curzytek</i> , Warszawa 1928	4'—
14. Okalina i Czerników , wsie powiatu opatowskiego. <i>A. Dzierżawski</i> (w druku)	—'—
15. Stosunki rolnicze powiatu będzińskiego. <i>W. Bronikowski</i> (w druku)	—'—

CENY ZMIŁONE

802

HIBRIDTESA INFLATISSIMA

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Hybrid of *H. inflatissima* and *H. inflatissima*

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
BIBLIOTEKA GŁÓWNA

4300 / 1926 / 27,2

AE00310325